

**Міністерство освіти і науки України
Західноукраїнський національний університет
Соціально-гуманітарний факультет
Кафедра психології та соціальної роботи**

Борисенко І.М.

**Медіація у сімейних спорах: психологічний аспект /
Mediation in family disputes: the psychological aspect**

Спеціальність: 053 Психологія
освітньо-професійна (наукова) програма - Психологія
кваліфікаційна робота за освітнім ступенем «магістр»

Виконала студентка
групи ПСм-21
Борисенко І.М.

підпис

Науковий керівник:
д.пед.н., доцент
Коваль О.Є.

підпис

Кваліфікаційну роботу
допущено до захисту
«__» _____ 2024 р.
Завідувач кафедри

підпис

Тернопіль – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ МЕДІАЦІЇ ЯК ДОСУДОВОГО СПОСОБУ ВИРІШЕННЯ СІМЕЙНИХ СПОРІВ.....	7
1.1 Сімейні спори як предмет дослідження сімейної психології та конфліктології.....	7
1.2. Історія виникнення та становлення медіації як форми вирішення спорів і конфліктів	12
1.3. Категорійно-понятійний зміст медіації, її принципи та технології	19
Висновки до розділу 1	27
РОЗДІЛ 2 ЕМПІРИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ МЕДІАЦІЇ ЯК ІННОВАЦІЙНОГО СПОСОБУ ВИРІШЕННЯ СІМЕЙНИХ СПОРІВ.....	29
2.1. Концептуальна модель проведення медіації у сімейних спорах та шляхи її досвідного апробування.....	29
2.2. Програма та організація емпіричного дослідження на різних етапах медіації.....	31
2.3. Кількісний аналіз та якісна інтерпретація результатів психологічної діагностики сімейних взаємин і задоволеності шлюбом	38
Висновки до розділу 2.....	42
РОЗДІЛ 3 ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ МЕДІАЦІЇ ЯК ЕФЕКТИВНОЇ МОДЕЛІ ПСИХОЛОГІЧНОГО ВТРУЧАННЯ У ПРОЦЕС ВИРІШЕННЯ СІМЕЙНИХ СПОРІВ.....	43
3.1. Медіативна програма психологічного втручання у сімейні спори.....	43
3.2. Система практичних рекомендацій подружжям щодо попередження антагоністичних протиріч і конструктивного вирішення спорів.....	47
Висновки до розділу 3	49
ВИСНОВКИ	50
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	52
ДОДАТКИ.....	56

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Стосунки та динаміка в родині можуть бути складними, а розбіжності неминучими. Будь то суперечки щодо поділу майна, домовленостей про батьківство чи материнство, конфлікти всередині сім'ї можуть напружити стосунки та викликати емоційне хвилювання. На цьому етапі сімейна медіація стає цінним інструментом для конструктивного вирішення цих конфліктів. Крім того, сімейна медіація сприяє спілкуванню, розумінню та примиренню.

Вона, на відміну від змагальних підходів, таких як судовий процес, наголошує на співпраці та вирішенні проблем, спрямованих на досягнення угод, прийнятних для всіх сторін.

Майже у всьому світі медіація давно зайняла належне їй місце, чого, на жаль ще не сталося в Україні. Такий низький інтерес до неї зі сторони суспільства визначений багатьма факторами, але, не в останню чергу низьким рівнем обізнаності населення. З метою надання додаткової інформації про цей спосіб вирішення сімейних спорів та доведення її ефективності була написана поточна наукова праця.

Соціально-психологічні умови вирішення сімейних спорів як складового елементу сімейних взаємин та задоволеності шлюбом та роль в цьому процесі медіації вивчали як вітчизняні, так й закордонні дослідники. Серед них можна виділити таких: К. Токарева, А. Янчук, Л. Помиткіна, В. Злагодух, Н. Хімченко, Н. Погорільська, А. Гірняк, А. Фурман та інші.

Об'єкт дослідження: сім'я як соціальний інститут і мала соціальна група.

Предмет дослідження: соціально-психологічні особливості вирішення сімейних спорів та налагодження конструктивних взаємин засобом медіації.

Мета дослідження: обґрунтування концептуальної моделі проведення медіації у сімейних спорах та розробка медіативної програми з профілактики та вирішення сімейних конфліктів.

Для досягнення поставленої мети потрібно вирішити наступні дослідницькі завдання:

1. Здійснити теоретичний аналіз особливостей розвитку та становлення медіації як форми вирішення спорів і конфліктів.
2. Розглянути концептуальну модель проведення медіації у сімейних спорах та виявити шляхи її досвідного апробування.
3. Провести емпіричне дослідження сімейних взаємин і задоволеності шлюбом.
4. Проаналізувати результати емпіричного дослідження.
5. Розробити медіативну програму психологічного втручання у сімейні спори.
6. Надати рекомендації подружжям щодо попередження антагоністичних протиріч і конструктивного вирішення спорів.

Для вирішення окреслених завдань та досягнення мети використані наступні **методи дослідження**: ключовими методами дослідження було обрано анкетування та опитування, що дозволили зібрати інформацію про різні аспекти соціально-психологічних умов вирішення сімейних спорів як складового елементу сімейних взаємин та задоволеності шлюбом.

Для отримання якісних результатів було використано методи узагальнення, класифікації та систематизації наукової літератури. З метою отримання кількісних результатів використовувались статистичні методи аналізу, такі як кореляційний та факторний аналіз, що дозволил визначити взаємозв'язки між різними компонентами процесу медіації сімейних спорів.

Теоретичне значення теми полягає в розкритті сутності особливостей та структури соціально-психологічних умов вирішення сімейних спорів як складового елементу сімейних взаємин та задоволеності шлюбом.

Практична значущість дослідження полягає в можливості використання отриманих результатів для практичної діяльності психологів, конфліктологів та фахівців з медіації, що працюють з подружжями. Рекомендації подружжям щодо попередження антагоністичних протиріч і конструктивного вирішення спорів

можуть бути використані майже в будь-яких ситуаціях з метою запобігання конфліктам. Медіативна програма психологічного втручання у сімейні спори може бути застосована в різних формах посередницької роботи з окремими подружжями.

Структура роботи визначена метою та завданнями дослідження. Робота складається з вступу, 3 розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. В роботі подано 6 таблиць, 6 рисунків, 3 додатки. Загальний обсяг кваліфікаційної роботи – 62 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ МЕДІАЦІЇ ЯК ДОСУДОВОГО СПОСОБУ ВИРІШЕННЯ СІМЕЙНИХ СПОРІВ

1.1. Сімейні спори як предмет дослідження сімейної психології та конфліктології

Світ сповнений спорів та конфліктів, як елементів боротьби. Це можна побачити на робочому місці, де люди борються за підвищення, це може бути боротьба за те, щоб скласти іспит, стати президентом країни, депутатом, мером міста, головою профспілки чи сім'ї. Цю боротьбу за владу можна простежити від стародавніх днів. Часто, на жаль, боротьба стає наслідком таких проблем, як жадібність, зарозумілість, невігластво та упередження.

Раніше ролі у стосунках були чітко визначені. Чоловіки та жінки, наприклад, мали окремі сфери: жінки доглядали за домом, а чоловіки вирішували, як заробити гроші. Однак жорсткі розмежування більше не працюють у цей час рівності, коли жінки часто заробляють стільки ж, якщо не більше, ніж їхні колеги-чоловіки на різних місцях роботи.

Незалежно від того, наскільки люблячою є сім'я, усі сім'ї переживають конфлікти. Між членами сім'ї, час від часу, неминуче виникатимуть розбіжності або суперечки. Традиційно сім'я означала групу людей, що тісно пов'язаних народженням, шлюбом або усиновленням. Це група людей, які живуть разом і функціонують як єдине домогосподарство, зазвичай складається з батьків та їхніх дітей [1]. Але 21 століття внесло свої корективи, наприклад, К. Шультен вважає, що сім'я – це більше не тільки мати, батько та їхні біологічні діти, які живуть разом під одним дахом, а включає батьків-одинаків, одностатеві пари та багато інших [2].

Конфлікт може виникнути, коли члени сім'ї мають різні погляди на життя чи переконання, які суперечать переконанням інших, коли люди неправильно розуміють один одного та роблять неправильні висновки, а також унаслідок того,

що двоє людей мають різні цінності чи потреби, задоволення яких може перешкоджати задоволенню потреб інших [3].

Сімейний конфлікт відрізняється від інших типів конфліктів кількома причинами:

- члени сім'ї вже сильно емоційно прив'язані. Ці емоції можуть швидко посилити конфлікт;
- члени сім'ї перебувають у тривалих стосунках та часто змушені щодня спілкуватися один з одним;
- сім'ї часто замкнуті, підкоряються власним правилам й протистоять зовнішньому втручанню.

Ці особливості можуть призвести до тривалих, заплутаних, болючих конфліктів. З одного боку, сімейні конфлікти можуть призвести до таких речей, як розлучення чи домашнє насильство. З іншого боку, сім'ї намагаються придушити конфлікт, уникаючи проблем і віддаляючись один від одного [4].

Сім'ї сваряться через усілякі проблеми, більшість з яких вирішуються внутрішньо. Однак, якщо є велика кількість цих проблем чи присутній високий рівень інтенсивності конфлікту, членам сім'ї може стати важко орієнтуватися. Інколи причиною сімейних спорів може бути довготривала проблема, яка не була належним чином розглянута раніше. Саме в таких ситуаціях може допомогти робота з терапевтом, який спеціалізується на допомозі у вирішенні сімейних спорів.

Існує велика кількість потенційних причин сімейних спорів, але найпоширеніші з них наведено в табл. 1.1.

Таблиця 1.1

Систематика основних причин сімейних спорів

№	Назва ситуації	Суть спірної ситуації
1	Фінансові проблеми	Один із найпоширеніших типів конфліктів у родині пов'язаний із фінансами. Фінансова нестабільність може створити величезний стрес для усієї сім'ї. Поширеним

		прикладом є втрата роботи або випадки тривалої хвороби чи інвалідності.
2	Різні стилі виховання дітей	Батьки можуть мати різні стилі виховання. Один із батьків може хотіти високого рівня дисципліни, тоді як інший виконує більш комфортну роль. Співпраця між батьками є ключовою. Батьки, які не працюють разом, можуть надсилати своїм дітям неоднозначні повідомлення. Дітей можуть заплутати різні правила та очікування
3	Розбіжності між дітьми та батьками	Діти можуть мати розбіжності з батьками протягом усього життя. Відносно маленьких дітей батьки часто встановлюють правила та очікують, щоб вони їх виконували. У міру дорослішання у дитини зростає потреба в самостійності. Батьки, які вміють збалансувати дисципліну з прихильністю, мають міцні, здорові стосунки зі своїми дітьми
4	Кризові ситуації минулих відносин чи опіки над дітьми	Батьки, які живуть окремо чи виховують дитину разом, можуть не погоджуватися щодо умов опіки та того, що, на їхню думку, є найкращим для їхньої дитини. Іноді минулий невирішений конфлікт із їхніх попередніх стосунків знову спливає. Крім того, якщо хтось із батьків познайомить з дитиною їх нового партнера, вони можуть отримати несхвалення з її боку
5	Конфлікт між братами та сестрами	Це не рідкість, коли брати і сестри час від часу сваряться, особливо близькі за віком. Брати і сестри можуть сваритися з нескінченної кількості причин. У більшості випадків сварки можуть бути нешкідливими, але іноді вони можуть вказувати на серйознішу проблему. У братів і сестер, які відчувають, що їм доводиться постійно змагатися один з одним, можуть бути натягнуті стосунки
6	Розширена родина	Партнери часто проживають з членами родини, що викликає додаткові сімейні спори. Вони можуть виникати, оскільки є зіткнення в особистостях, цінностях чи переконаннях. Хоча внесок від членів розширеної родини можна вітати, небажана порада чи думка можуть створити напругу в родині

Джерело: розроблено на основі [5,6].

Сімейні спори також можуть бути різними за масштабом. Деякі з них – це маленькі суперечки, які час від часу виникають у кожного зі своїми близькими, а інші – це глобальні розбіжності, які є глибшими й часто обертаються навколо несхвалення одним або кількома членами сім'ї способу життя або вибору іншого.

Більшість спорів найчастіше виникають під час перехідних періодів або змін. Типові приклади включають переїзд або виїзд з дому, одруження чи розлучення, вступ до коледжу або рішення залишити його, зміну роботи, народження дитини, початок зайнятих спортом чи іншою позашкільною діяльністю, перехід з неповноліття до повнолітнього стану, серйозні хвороби чи смерті в родині. Але, зауважимо, що будь-який стрес робить сімейні спори ймовірнішими.

Сімейні спори можуть заважати повсякденному життю кожного члена родини, навіть тих, хто не приймає в них безпосередньої участі. Погіршується настрій і продуктивність роботи дорослих, а у школі діти починають отримувати гірші оцінки. Накопичення стресу призводить до все нових та нових спорів між членами сім'ї. Все це викликає повноцінні сварки які викликають загострення почуття образи, гніву та інших негативних емоцій. У гіршому випадку вони можуть завдати довготривалої або навіть незворотної шкоди стосункам, якщо їх не вирішити.

Успішне вирішення спору може бути тільки тоді, коли всі залучені люди відчують, що їх почули, зрозуміли та поважають їхні думки, навіть якщо до них не прислухаються. Усі сторони визнають занепокоєння одна одною, приносять вибачення там, де це необхідно, йдуть на компроміс, де це можливо, й всі погоджуються з реальністю ситуації. Дрібніші спори, як правило, вирішувати набагато легше, ніж тривалі та пов'язані з інтенсивними життєвими конфліктами, у випадку яких може знадобитися сімейне консультування. В процесі цього консультування створюється стратегія вирішення сімейних конфліктів (або ж стратегія управління конфліктом). Хоч вона залежить від конкретної ситуації, але є універсальні пункти, які завжди використовуються в цій стратегії. Серед цих пунктів можна виділити такі:

1. Припинити говорити в гніві: коли спалахує гнів, кожен член сім'ї повинен відступити та трохи охолонути, перш ніж продовжувати розмову. Сварка через гнів ніколи не є конструктивною і часто призводить до випадків агресії.

2. Подумати, чи варто вступати в суперечку: часто в сім'ях, де є стрес або невирішені проблеми, будь-яка дрібниця може обернутися вибухом. Не варто починати суперечки через дрібниці.

3. Відокремити людину від проблеми: необхідно об'єктивно поглянути на суть справи й обговорити її, а не переходити на особистості.

4. Зрозуміти, що мета полягає в тому, щоб вирішити конфлікт задовільним чином, а не виграти боротьбу.

5. Не перебивати під час обговорення: нехай кожен завершить свої думки та вислухає їх з повагою. Якщо вас перебивають, спокійно нагадайте своїй коханій людині, що ви дали їй можливість говорити без перерви.

6. Пам'ятати, що слухати когось і визнавати їх аргументи не означає підкорятися чи піддаватися їм: це просто частина поваги та чесності, й жоден справжній конфлікт ніколи не буде успішно вирішений без цього.

7. Зберігати рівний, спокійний тон і використовувати свій внутрішній голос: крики лише підвищують рівень стресу в усіх та змушують їх захищатися. Нічого не вирішується, коли люди кричать один на одного; всі резолюції відбуваються після того, як люди заспокоються і поговорять цивілізовано.

8. Ставити більше питань одне одному: члени сім'ї повинні постійно ставити запитання, щоб переконатися, що вони розуміють занепокоєння, заперечення, ідеї та погляди інших.

9. Протистояти імпульсу втягувати в поточний конфлікт інші непов'язані, невирішені проблеми чи почуття: всі повинні бути зосередженими на поточній справі, інакше, швидше за все, відійдуть від теми, а не прийдуть до вирішення спірної ситуації.

10. Підтвердити, що всім зрозуміло рішення, коли воно знайдене, та що вони ним задоволені: якщо є історія недотримання рішень, то треба записати це, Можна також попросити всіх учасників підписати договір [7].

Спори в сім'ї часто є наслідком конфлікту між роботою та сім'єю, який є більш вираженим серед жінок та чоловіків, які мають обов'язки по догляду, за маленькими дітьми, на ранніх етапах сімейного циклу [8].

Сімейні спори є предметом дослідження сімейної психології та конфліктології. У конфліктології ідея миру виходить за межі класичних уявлень про конфлікт, заснованих виключно на фізичному насильстві. Вона включає в себе насильство в найширшому сенсі слова, яке не відбувається шляхом фізичного впливу, але реалізується за допомогою інших методів, які також можуть завдати шкоди. Ці форми насильства широко використовуються в значній частині сімейних і міжособистісних конфліктів [9].

Конфліктологія об'єднує різноманітність підходів і процедур, щоб зрозуміти, що встановлення миру потребує зусиль, але водночас навчає, що різні напрями знань конфліктології базуються на досягненні бажання жити в мирі.

Одним з ефективних способів вирішення сімейних спорів визнана медіація. Медіація – це спосіб вирішення суперечок між людьми, які перебувають у конфлікті, якому зазвичай сприяє нейтральна особа. В Австралії сім'ям, які перебувають в процесі розлучення, рекомендується використовувати сімейне посередництво для вирішення їхніх суперечок щодо дітей, замість того, щоб звертатися до судів сімейного права [10].

1.2. Історія виникнення та становлення медіації як форми вирішення спорів і конфліктів

Для подальшого розгляду медіації у сімейних спорах потрібно дослідити історію її виникнення та становлення. Це також допоможе визначити основні тенденції її розвитку.

Медіація виникла ще в доісторичні часи. Її можна знайти в найдавнішій відомій цивілізації, Шумерській, у Південній Месопотамії між річками Тигр і Євфрат (нині південно-центральний Ірак), яка виникла між шостим і п'ятим тисячоліттям до нашої ери. і розвивалася після цього до свого занепаду,

починаючи приблизно з 2100 р. до н.е., і до остаточного підпорядкування правлінню аморейців.

Шумери мали організований уряд та суспільство, використовували мову й текст, записуючи свою історію. Перед тим, як справу передадуть до суду в Шумері, машкім (шумерське слово, яке приблизно еквівалентно судовому виконавцю) розглядав її по суті та намагався допомогти сторонам. вирішити суперечку між собою. Машкім мав володіти багатьма якостями сучасного посередника. Він був неупередженим, а також незацікавленим та міг лише вносити пропозиції сторонам, які в кінцевому підсумку вирішували, чи має бути мирова угода.

Нам відомо, що Конфуцій, який жив у Стародавньому Китаї, вважав шляхом вирішення конфліктів пошук взаєморозуміння. Він часто закликав конфліктуючі сторони скористатися допомогою посередника. Зауважимо, що Китайська Народна Республіка з давніх часів активно практикує медіацію для вирішення конфліктів і домовленостей. Вона згадується в документах, яким 4000 років [11].

Своєрідна правова культура, а також релігійні традиції сприяли тому, що з давніх часів китайці віддають перевагу посередництву і відносинам, побудованим на основі моральних норм, правовим засобам регулювання суспільних відносин. За оцінками експертів, близько 30% сучасних суперечок у Китаї вирішуються позасудовими засобами медіації.

Медіація швидко розвивалась в регіонах з розвиненою торгівлею. Коріння сучасного посередництва сягає фінікійської цивілізації, де морська торгівля була основною діяльністю. Суперечки, що виникали між двома стародавніми містами-державами, вирішувалися посередником, тобто іншим містом. Наприклад, конфлікт між Афінами та Спартою, які були найбільшими містами, міг бути розв'язаний будь-яким невеликим грецьким містом, яке виступило посередником [12].

У Стародавній Греції існував такий важливий соціально-правовий інститут як «Проксенетас», що походить від слова «гостинність». Це означало

використання посередника для встановлення та підтримки зв'язків, переговорів і відносин між окремими громадянами, родинами, суспільствами і навіть країнами. Такого посередника називали проксенетом. Він був людиною, здатною на конструктивний діалог і здоровим глуздом, який вважався довіреною особою для налагодження чи підтримки дружніх стосунків у родині, серед родичів і навіть у державі. Він користувався гостинністю, різними привілеями, повагою і шаною. Такий посередник, як правило, виконував обов'язки примирення як перед довірителем, так і перед приймаючою стороною. Він мав дбати про інтереси обох сторін і всіляко їх просувати. До рівня «проксенета» такий громадянин міг дійти лише за допомогою організації сприяння узгодженню інтересів та досягненню згоди між сторонами. Саме «проксенетас» імовірно можна вважати своєрідним «попередником» сучасної медіації [13].

Примітно, що положення про медіаторів були імплементовані в право Стародавнього Риму (530–533 рр.), який був однією з провідних цивілізацій стародавнього світу.

В ісламському світі медіація (сулх) була усталеною практикою, оскільки Коран і хадиси заохочували посередництво як спосіб вирішення конфліктів мирним шляхом. Ісламські посередники, відомі як «хакам», були шанованими особами, які сприяли діалогу та примиренню [14].

Середньовіччя ознаменувалося різким зростанням розвитку медіації. Наприклад, під час Тридцятилітньої війни (1618–1648 рр.), що охопила майже всі країни Європи, було підписано ряд мирних договорів за безпосередньої участі третьої сторони. У 1629 р. між Швецією та Річчю Посполитою було підписано Альтмаркське перемир'я, посередниками якого були Англія, Франція та Голландія.

Наступним був Акт медіації, підписаний у сучасний період. У той час безперервні повстання в Швейцарії змусили країну прийняти федеральну конституцію за посередництва Наполеона Бонапарта в 1803 році. Ця конституція була свого роду компромісом між новим і старим порядками.

Широкої популярності медіація набула в США в 1920-1930-х роках, особливо через недоліки та низьку ефективність судової системи. У 1947 році уряд США заснував Федеральну службу посередництва та примирення (FMCS).

Примітно, що саме в США інститут медіації з'явився у XX столітті. У 1964 році в країні було засновано Службу зв'язків із громадою (CRS), яка діє як миротворець для вирішення конфліктів у суспільстві та зменшення рівня напруженості, що виникає через відмінності раси, кольору шкіри, національного походження, статі, гендерної ідентичності, сексуальної орієнтації, релігії та фізичних особливостей (інвалідності). Ця служба й досі функціонує як частина Міністерства юстиції США.

Наприкінці 60-х – на початку 70-х років у США з'явилися такі приватні організації, як Community Mediation та Neighborhood Justice Centres. Їхньою метою було розв'язати суперечки між рідними, сусідами та малозабезпеченими громадянами. У 70-х роках медіація стала широко поширеною та загальнодоступною процедурою в США. Стрімко зростала кількість інформаційно-консультаційних центрів, що надають послуги медіації. Нині в США налічується понад сімсот таких організацій [15].

Однією з подій, яка поштовхнула до популяризації та активного впровадження альтернативних методів вирішення спорів, стала Паундська конференція, що відбулася в США в 1976 році. Важливість цієї конференції полягає в тому, що вона дала початок руху за альтернативне вирішення спорів у США.

Суди перестали бути лише місцем судового розгляду та почали виконувати функції центрів, де сторони могли знайти ресурси для ефективнішого розгляду та вирішення конфліктів. Це включало програму арбітражу, яка здійснювалася в судах, або пересилання справи до некомерційної медіаційної організації. Вперше процедура медіації в США була застосована в місті Елкхарт, штат Індіана, в 1978 році. Це відбулось з ініціативи громади менонітів [16].

У тому ж році медіація була використана для вирішення міжнародного конфлікту. У Кемп-Девіді за посередництва президента США Джиммі Картера було підписано мирну угоду між Ізраїлем та Єгиптом [17].

Запровадження медіації у цивільній сфері, зокрема сімейному праві, бере свій початок з 1981 року [18]. У Каліфорнії медіацію використовували для вирішення спорів, пов'язаних з опікою над дітьми та спілкуванням з дітьми.

Починаючи з 1980-х років, медіація швидко й міцно утверджується як спосіб вирішення конфліктів у Північній Америці, деяких країнах Європи, Індії та Австралії. Після прийняття Конгресом США в 1990 році правового акту про реформу цивільного судочинства федеральна судова гілка влади повинна була стимулювати використання альтернативних методів вирішення спорів, зокрема медіації. Таким чином, законодавство США наділило суддів широкими правами, спрямованими на активне використання послуг медіації сторонами конфлікту.

Паралельно цей спосіб вирішення судових спорів еволюціонував у позасудовій сфері. Тому, можна з упевненістю сказати, що медіація повністю увійшла в правову культуру США.

В Англії та Уельсі відбувся значний розвиток медіації у 1990-х роках, коли те, що стало відомим як реформи Вулфа (лорда-головного судді) були представлені у 1994 році. Вони були спрямовані на вирішення трьох важливих проблем у цивільному судочинстві – зменшення витрати, затримки та складності.

Серед досягнень реформ було ведення справ суддями шляхом альтернативного вирішення спорів, головним чином медіації. Кульмінацією цих пропозицій стали нові Правила цивільного судочинства, які стали законом у 1998 році. Обов'язкове посередництво не було частиною реформ Вулфа, але однією з останніх подій є нещодавнє оголошення, зроблене 2022 року, в якому містяться плани зробити посередництво до певного рівня обов'язковим. Усі спори на суму до десяти тисяч фунтів стерлінгів підлягатимуть обов'язковій медіації, яка проводитиметься по телефону (дистанційно) [19].

На міжнародному рівні інститут медіації отримав світове визнання після першої міжнародної конференції з медіації, яка відбулася в Австрії в 1999 році.

[20]. Ця визначна подія зібрала спеціалістів з медіації з усього світу та стимулювала поширення нової професійної практики та розвиток професійної ідентичності.

Закон про міжнародну комерційну погоджувальну процедуру (UNICITRAL), рекомендований Генеральною Асамблеєю ООН у 2002 році, був імplementований у міжнародне право, а також Європейський кодекс поведінки медіаторів, розроблений для держав-членів ЄС групою практикуючих експертів з медіації за сприяння Європейської Комісії та прийнятий 2 червня 2004 року в Брюсселі (Бельгія) [21].

UNICITRAL спрямований на впровадження процедур позасудового врегулювання спорів у міжнародних комерційних відносинах за допомогою медіатора. Європейський кодекс поведінки медіаторів спрямований на всі види медіації як у цивільних, так і в господарських справах. Крім того, Кодекс містить принципи, яких повинен дотримуватися медіатор [22].

Існують також інші положення про медіацію, прийняті деякими міжнародними інституціями, незважаючи на їх пріоритет для стороннього (арбітражного) вирішення спорів, що встановлюють стандарти у сфері, водночас демонструючи деякі особливості медіації (наприклад, національну специфіку)

Статут ООН визначає медіацію як спосіб вирішення правових спорів і конфліктних ситуацій (стаття 33). Відповідно до резолюцій цієї міжнародної організації медіація використовується у світовій та вітчизняній практиці як альтернатива судовим процесам. Крім того, сфера застосування медіації з кожним роком зростає за підтримки міжнародної спільноти. Наприклад, у 2019 році Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) запровадив новий етап розгляду судових справ. Запровадження цього нового етапу обов'язкового мирового врегулювання є спробою вирішити справи ЄСПЛ, де є явні ознаки порушення Конвенції та які підлягають комунікації та слуханню. Етап спрямований на одноразові обґрунтовані скарги, які не можуть бути розглянуті в порядку списку.

Зараз в ЄСПЛ подано всього близько 15 000 таких скарг. У таких випадках ЄСПЛ буде виконувати роль посередника та змушуватиме сторони до

примирення. Стадія обов'язкової мирової угоди не застосовуватиметься в ході справ, які містять складні фактичні та юридичні питання або нові правові питання. Також виключені випадки, коли важко підрахувати шкоду та проблеми з правами людини вимагають розгляду справи по суті

7 серпня 2019 року ООН прийняла Конвенцію про міжнародні мирові угоди в результаті медіації, також відому як «Сінгапурська конвенція про медіацію». Конвенція поширюється на міжнародні комерційні мирові врегулювання в результаті медіації. Вона не застосовується до міжнародних мирових врегулювання в результаті судових та арбітражних розглядів й використовується як судове або арбітражне рішення. Ця конвенція також не поширюється на мирові угоди, укладені в приватних, сімейних або домашніх цілях однієї сторони, а також на мирові угоди, пов'язані з сімейним, спадковим й трудовим правом [23].

Огляд історії виникнення та становлення медіації як форми вирішення спорів і конфліктів дозволив нам виокремити такі тенденції:

1. Відбувається зростання ролі регіональних гравців (організацій) в процесі міжнародної медіації. Ці гравці вже є важливими посередниками у врегулюванні конфліктів у своїх регіонах, що дозволяє їм відігравати вирішальну роль у підтримці стабільності.

2. Інформаційно-комунікаційні технології відкривають нові можливості для медіації, такі як віртуальні платформи та кібермедіація. Їх використання полегшує процес обміну інформацією та робить можливою дистанційну взаємодію між всіма сторонами спору.

3. Неурядові організації, наукові установи та приватні компанії все частіше беруть участь у процесі міжнародної медіації. Їхній досвід і нейтралітет дозволяють їм зробити визначний внесок у врегулювання конфліктів

4. Сучасні медіатори зобов'язані звертати увагу на основні аспекти конфлікту (культурні, релігійні й соціальні). До медіаторів, зараз, прийшло розуміння, що знання місцевих звичаїв та цінностей може сприяти ефективному процесу медіації.

5. Медіація все частіше пов'язана з економічними мотивами та заходами зі стимулювання миру та співпраці. Економічна підтримка може бути засобом заохочення конструктивних рішень.

6. Розробка стандартів та етикету для медіаторів є важливим аспектом сучасних тенденцій, бо тільки професійно підготовлені та компетентні фахівці здатні допомогти успішно вирішити конфлікт.

7. Набагато простіше не допустити конфлікту, ніж вирішувати його, тому сучасні медіатори все більше наголошують на запобіганні конфліктів, а також швидкому реагуванні на початкових стадіях утворення напруженості.

8. ЗМІ та громадська думка відіграють важливу роль у побудові довіри та підтримці успішної медіації. Медіатори вже давно взаємодіють з громадськістю, а зараз ще й активно використовують цифрові платформи з метою комунікації.

1.3. Категорійно-понятійний зміст медіації, її принципи та технології

Медіація – це переговори, які проводяться за допомогою нейтральної третьої сторони. Це структурований інтерактивний процес, у якому неупереджена третя сторона, посередник, допомагає сторонам у суперечці вирішити конфлікт за допомогою спеціальних методів спілкування та переговорів.

Усіх учасників медіації заохочують брати активну участь у процесі, оскільки він зосереджений насамперед на потребах, правах та інтересах сторін. Медіатор використовує широкий спектр прийомів, щоб направити процес у конструктивне русло та допомогти сторонам знайти оптимальне рішення. Він сприяє відкритому спілкуванню між сторонами. Медіація також має оціночний характер у тому сенсі, що медіатор аналізує проблеми та відповідні норми («перевірка реальності»), утримуючись при цьому від надання приписуючих порад сторонам (наприклад, «Ви повинні зробити...») [24].

Питання введення інституту медіації в вітчизняне законодавство досить гостро стоїть перед Україною ще з часів здобуття нею незалежності. Тільки у

2021 році був прийнятий Закон України «Про медіацію», який визначив правові засади та порядок проведення медіації як позасудової процедури врегулювання конфліктів.

Далі ми визначили, чому потрібно залучати третю сторону для вирішення спорів. Головною причиною цього є суттєві переваги, які це приносить в процес, тому згадаємо їх. Отже, основні переваги залучення нейтральної сторонньої сторони для медіації у спорі такі:

1. Посередник може полегшити комунікацію між сторонами та відновити комунікацію між відчуженими сторонами, вийшовши з глухого кута, що інакше може блокувати будь-яку можливість вирішення конфлікту.

2. Медіатор може допомогти сторонам виявити спільні інтереси, про які вони могли б не знати, і таким чином досягти рішень, які враховують ці спільні інтереси.

3. Посередник може прискорити переговори, стимулювати сторони пропонувати креативне врегулювання, допомогти їм реально оцінити альтернативи врегулювання та загалом допомогти їм у досягненні кращих умов угоди.

4. Там, де існує маса суперечливої наукової інформації та статистичних даних, які необхідно розкрити, щоб прийняти рішення, методи посередництва можуть бути використані для сприяння співпраці, оскільки посередник може виділити основні невизначеності та запропонувати шляхи їх зменшення (наприклад, погодившись на дослідницький проект, техніка та методологія якого визначені заздалегідь усіма зацікавленими сторонами, його результати будуть менш упередженими і, отже, з більшою ймовірністю відбудеться обговорення та вирішення проблем по суті).

5. Медіатор може надати нову інформацію та представити нейтральний погляд на основні проблеми.

Наступним кроком стало визначення загальних принципів діяльності медіаторів та медіації. Ці принципи наведено на рис. 1.1.

Рис. 1.1. Загальні принципи діяльності медіаторів та медіації

Джерело: розроблено на основі [25].

Далі всі ці принципи діяльності медіаторів та медіації будуть описані детальніше. Їх дотримання є вимогою Ради з сімейної медіації, організації, яка надає акредитацію медіаторам, що вирішують сімейні спори.

Принцип конфлікту інтересів означає, що:

- обов'язком медіатора є завжди гарантувати, що він діє неупереджено, і що ця неупередженість у будь-який час не буде поставлена під загрозу будь-яким конфліктом інтересів, фактичним або таким, що може сприйматися як такий;

- медіатор не повинен бути особисто зацікавленим в результатах медіації. Він не має виступати посередником у будь-якій справі, в якій може отримати відповідну інформацію в будь-якій приватній чи іншій професійній якості;

- медіатор не повинен діяти або продовжувати діяти, якщо він або член його фірми діє від будь-якої зі сторін у питаннях, які не стосуються медіації;

- посередник не має приймати рекомендації від будь-якої професійної практики, з якою він працює, у партнерстві або за контрактом, на повний або неповний робочий день і яка бере участь у консультуванні одного з учасників з питань, які стосуються або можуть стосуватися медіації;

- сам процес медіації повинен проводитися як незалежна професійна діяльність та відрізнятися від будь-якої іншої професійної ролі, яку може виконувати медіатор.

Принцип добровільності медіації свідчить, що участь у процесі медіації завжди є добровільною, і учасники та медіатор завжди можуть відмовитися від неї. Якщо медіатори вважають, що учасник не може або не бажає вільно та повноцінно брати участь у процесі, вони повинні призупинити або припинити медіацію.

Принцип нейтральності вказує, що медіатори повинні завжди залишатися нейтральними щодо результатів медіації. Медіатори не повинні намагатися нав'язати учасникам свій бажаний результат або вплинути на їх сприйняття, намагаючись передбачити результат судового розгляду чи іншим чином. Однак, якщо учасники погоджуються, медіатори можуть повідомити їх про те, що вони вважають, що резолюції, які вони розглядають, можуть виходити за межі рішень, які може схвалити або постановити суд. Вони можуть інформувати учасників про можливі варіанти дій, їх юридичні чи інші наслідки, та допомагати їм вивчити їх, але повинні чітко дати зрозуміти, що вони не дають порад

Принцип неупередженості означає, що медіатори мають прагнути запобігти маніпулятивній, погрозливій або залякуючій поведінці будь-якого учасника. Вони повинні проводити процес таким чином, щоб, наскільки це можливо, усунути будь-який дисбаланс сил між учасниками. Якщо така поведінка чи будь-який інший дисбаланс може призвести до того, що посередництво буде несправедливим або неефективним, медіатори повинні вжити відповідних заходів, щоб запобігти цьому, включаючи припинення посередництва, якщо це необхідно.

Принцип конфіденційності свідчить про те, що:

- медіатори не повинні розголошувати будь-яку інформацію про медіацію або отриману в ході медіації будь-кому, включно з працівником соціального захисту чи суддею, без прямої згоди кожного учасника, наказу суду або якщо закон накладає важливе зобов'язання розкриття інформації про самих медіаторів;

- якщо медіатори підозрюють, що дитина страждає або може зазнати значної шкоди, медіатори повинні забезпечити сповіщення відповідного відділу соціальних служб;

- якщо медіатори вважають, що від них може вимагатися розкриття інформації відповідному державному органу відповідно до положень про відмивання грошей, вони повинні негайно припинити медіацію, не повідомляючи клієнтів про причину.

Принцип привілеїв та судових процесів означає, що:

- перед початком медіації учасники повинні письмово погодитися з тим, що дискусії та переговори під час медіації не будуть розглядатися в будь-якому судовому процесі, і що від медіаторів не можна вимагати надання свідчень або будь-яких нотаток чи записів, зроблених під час медіації, за винятком випадків, коли всі учасники погоджуються відмовитися від привілею або якщо закон не накладає на медіаторів головне зобов'язання щодо розкриття інформації;

- учасники медіації повинні погодитися з тим, що всі фактичні інформаційні матеріали щодо фінансових питань повинні надаватися відкрито, щоб на них можна було посилалися в судовому розгляді;

- уся інформація або листування, надані будь-яким учасником, повинні бути відкритими та не розголошуватися, за винятком будь-якої адреси чи номера телефону або якщо учасники можуть домовитися про інше;

- право конфіденційності не застосовуватиметься до повідомлень, які вказують на те, що дитина або інша особа зазнає або може зазнати значної шкоди, або якщо переважають інші міркування безпеки.

Принцип першочергового добробуту дітей свідчить, що:

- медіатори завжди повинні приділяти особливу увагу благополуччю будь-яких дітей у сім'ї. Вони повинні заохочувати учасників зосереджуватися на потребах та інтересах дітей, а також на своїх власних;

- медіатори повинні заохочувати учасників процесу враховувати бажання та почуття дітей. Якщо це доцільно, вони можуть обговорити з батьками, чи необхідно і в якій мірі консультиватися безпосередньо з дітьми, щоб з'ясувати їхні бажання та почуття;

- медіатори, які консультиються безпосередньо з будь-якими дітьми, повинні пройти спеціальну підготовку для цього та отримати дозвіл;

- якщо кваліфіковані медіатори проводять безпосередню консультацію з будь-якою дитиною, вони повинні забезпечувати цій дитині конфіденційність щодо будь-якої інформації, яку дитина може їй надати. Це необхідно пояснити учасникам медіації, перш ніж вони погодяться на пряму консультацію з дітьми;

- якщо медіатори підозрюють, що будь-яка дитина страждає або може зазнати значної шкоди, вони повинні порадити учасникам звернутися за допомогою до відповідної установи. Медіатори також мають повідомити учасників про те, що в будь-якому випадку вони зобов'язані повідомити про справу відповідному органу;

- якщо медіатори вважають, що учасники діють або пропонують діяти у спосіб, який може завдати серйозної шкоди благополуччю будь-якої дитини в сім'ї або члена сім'ї, вони можуть відмовитися від медіації. Під час будь-якого подальшого спілкування їм необхідно вказати причину цього.

Принцип уваги до ймовірності дисбалансу влади між сторонами світчить про те, що:

- медіатори повинні прагнути гарантувати, що учасники беруть участь у медіації добровільно та без страху насильства чи шкоди. Вони повинні намагатися з'ясувати за допомогою процедури перевірки, чи існує страх перед жорстоким поводженням чи будь-якою іншою шкодою, а також чи стверджується, що будь-який учасник був або може бути жорстоким щодо іншого. У разі підозри у зловживаннях медіатори повинні обговорити, чи бажає учасник брати участь у медіації, а також надати інформацію про доступні служби підтримки;

- медіатори мають дотримуватись норм добровільності, справедливості та безпеки й проводити процес відповідно до них. Крім того, їм необхідно вжити заходів для забезпечення безпеки всіх учасників під час прибуття та від'їзду;

- медіатори повинні прагнути запобігти маніпулятивній, погрозовій або залякуючій поведінці будь-кого з учасників під час процесу медіації.

За останні десятиліття процес медіації еволюціонував через швидкий розвиток технологій. Нещодавнє дослідження, проведене Американською асоціацією юристів, показало, що 78% медіаторів вважають, що технології можуть покращити процес медіації шляхом спрощення комунікації, підвищення ефективності та доступності.

Крім того, інтеграція технології віртуальної реальності (VR) у медіацію продемонструвала чудові результати у процесі вирішення спорів. Дослідження, проведене Стенфордською юридичною школою, показало, що використання VR-симуляції під час сеансів медіації призвело до збільшення успішних рішень на 40% [26]. Занурюючи учасників у реалістичні сценарії, VR дозволяє їм краще зрозуміти точки зору один одного, що призводить до більш чуйних і конструктивних дискусій. Цей інноваційний підхід не тільки сприяє ефективному вирішенню спорів, але й скорочує час і витрати, пов'язані з тривалими судовими розглядами.

Також інтеграція штучного інтелекту (ШІ) у медіацію зробила революцію в цій галузі, оптимізувавши процес, зменшивши витрати та підвищивши ефективність. Звіт Deloitte показав, що компанії, які використовують інструменти посередництва на основі штучного інтелекту, відчули 50% скорочення часу вирішення та 60% збільшення успішних результатів [27]. Ці дані підкреслюють відчутні переваги, які технології приносять столу посередництва. Використовуючи ці інноваційні технологічні інструменти, медіатори не лише адаптуються до епохи цифрових технологій, але й підвищують якість і доступність вирішення конфлікту для всіх залучених сторін.

Використання цифрових платформ призвело до скорочення часу, необхідного для досягнення мирової угоди на 30%, порівняно з традиційними

методами особистої медіації. Це значне підвищення ефективності не тільки економить час та ресурси, але й підкреслює можливість використання технологій для оптимізації процесів медіації. Оскільки епоха цифрових технологій продовжує формувати спосіб спілкування та ведення бізнесу, інтеграція онлайн-платформ у практики медіації прокладає шлях для більш доступного підходу до вирішення конфліктів [28].

Попри те, що використання цифрових платформ часто є небезпечним та вони можуть бути недоступними за певних обставин, проте саме їх залучення може подолати бар'єри, які часто перешкоджають участі сторін в медіації, такі як: географічна відстань, мовні відмінності, обмежений доступ до інформації, низький рівень грамотності та ізольованість. Наявні приклади свідчать про те, що використання цифрових платформ створює нові стандарти в процесах перемовин та медіації, що сприяє активізації участі в мирних процесах жінок, молоді та різноманітних маргіналізованих груп [29].

Медіатори повинні враховувати під час процесу медіації в сучасних умовах всі ризики використання сучасних технологій, серед яких є такі:

- відсутність особистої взаємодії: спілкування віч-на-віч з його невербальними ознаками відіграє вирішальну роль у розбудові довіри та взаєморозуміння, які часто є важливими елементами успішного посередництва;

- проблеми технічного характеру: збої підключення можуть порушити цілісність процесу перемовин, а розбіжності в технічних можливостях – здатні створити дисбаланс. Крім того, керування та взаємодія з підгрупами у віртуальних конференц-залах є незручними й вимагає від медіаторів великої обережності;

- відсутність конфіденційності: онлайн-середовище є поза межами контролю медіатора, потенційно дозволяючи неавторизованим особам підслуховувати або переривати процес медіації, що може мати негативні наслідки [30].

Підсумовуючи, ми визначили головні напрями впровадження новітніх технологій в процес медіації, що показано на рис. 1.2.

Рис. 1.2. Головні напрями впровадження новітніх технологій в процес медіації

Джерело: власна розробка автора.

Інтеграція технологій в практику медіації має потенціал для значного підвищення ефективності та результативності процесу. Від онлайн-платформ для вирішення спорів до віртуальних сеансів медіації, технології пропонують інноваційні рішення, які можуть оптимізувати спілкування, обмін документами та співпрацю між сторонами. Використовуючи ці технологічні досягнення, медіатори вже адаптуються до мінливого ландшафту процесу вирішення спорів та надають більш доступні та зручні послуги своїм клієнтам.

Висновки до розділу 1

Отже, було визначено, що незалежно від того, наскільки люблячою є сім'я, усі сім'ї переживають конфлікти. Між членами сім'ї, час від часу, неминуче виникатимуть розбіжності або спори. Сімейні спори є предметом дослідження сімейної психології та конфліктології. У конфліктології ідея миру виходить за межі класичних уявлень про конфлікт, заснованих виключно на фізичному насильстві. Інші форми насильства широко використовуються в значній частині сімейних і міжособистісних конфліктів. Одним з ефективних способів вирішення сімейних спорів визнана медіація.

Медіація майже така ж стара, як і сам конфлікт. Вона існувала завжди, від Древності та до сьогоднішніх днів. В різні епохи та у різних суспільствах

медіація мала свої особливості, але суть залишалась одна: це структурований процес, у якому неупереджена третя сторона (медіатор), допомагає сторонам у суперечці вирішити конфлікт за допомогою спеціальних методів спілкування та переговорів. Зі зміною суспільства з'явилися свої новітні тенденції розвитку медіації та особливості, яких вона не мала раніше.

Залучення медіатора до вирішення спору має значні переваги, головною з яких є полегшення процесу комунікації між сторонами та його прискорення. Сам процес медіації здійснюється на основі цілого списку принципів, які мають бути узгоджені з національним та міжнародним законодавством, але формуються кожною фірмою, що надає послуги окремо. Сторони повинні бути попереджені про принципи процесу завчасно та надати явну згоду на його початок, що, як правило, відбувається в письмовому вигляді. Також медіатори часто використовують сучасні технології в роботі з клієнтами. Більшість з них заснована на інтеграції віртуальної реальності, штучного інтелекту та цифрових платформ.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ МЕДІАЦІЇ ЯК ІННОВАЦІЙНОГО СПОСОБУ ВИРІШЕННЯ СІМЕЙНИХ СПОРІВ

2.1. Концептуальна модель проведення медіації у сімейних спорах та шляхи її досвідного апробування

Концептуальна модель медіації у сімейних спорах вказує стандартизовані правила проведення цього виду медіації та характеризує її мету, завдання, обрані методики чи техніки, порядок проведення та обсяг повноважень самого медіатора.

Існує декілька різноманітних моделей медіації, серед яких основними є такі: орієнтована на вирішення проблем (класична); трансформативна; наративна; фасилітативна; екосистемна; оціночна [31].

Наша концептуальна модель медіації у сімейних спорах ґрунтується на тому, що медіатор, неупереджена третя сторона, сприяє вирішенню сімейних суперечок, що відбувається на умовах добровільної згоди всіх учасників.

Метою цієї медіації є сприяння спілкуванню членів сім'ї, заохочення їх до порозуміння шляхом зосередження уваги учасників на індивідуальних та спільних інтересах.

Обсяг повноважень медіатора визначається як самими замовниками та й його компетентністю в конкретних питаннях. Сімейні медіатори можуть мати різну освіту, що визначає їх відмінності у наборі компетенцій. Наприклад, деякі з них є кваліфікованими психологами або соціальними працівниками, які не мають юридичної освіти. Інші є юристами за освітою, які практикують як сімейне право, так і медіацію в сімейному праві в неюридичній якості.

А. Янчук вважає, що медіатором сімейних конфліктів може бути фахівець, який має повну вищу юридичну чи психологічну освіту та стаж роботи в галузі права не менше двох років [32].

Ефективна медіація у сімейних спорах вимагає, щоб медіатор відповідав таким вимогам:

- мав кваліфікацію, досвід та потрібний темперамент;
- був неупередженим до всіх учасників процесу;
- перевіряв чи всі учасники приймають рішення добровільно;
- приймав рішення, що ґрунтуються на достатніх фактичних даних;
- усвідомлював вплив культури та різноманітності;
- слідував за тим щоб інтереси дітей були враховані.

Для вирішення сімейних спорів було обрано саме медіацію, бо в суді не розглядаються питання конфліктів поколінь чи міжособистісних непорозумінь в колі сім'ї. Хоч питання розлучення може розглядатися в суді, але й в цьому випадку медіація надає розлученим парам чудову можливість досягти результатів швидко й без потреби у дорогих та тривалих судових розглядах й обміні листами в контексті процесу та формату традиційного сімейного права [33].

Першим кроком для організації медіації є премедіація (підготовчий етап), що дозволяє налагодити контакти зі всіма сторонами сімейного спору. Сім'я звертається до служби сімейної медіації. Направлення до служби посередництва повинне містити контактні дані членів родини та список ключових питань, для вирішення яких їм потрібен медіатор.

На цьому етапі також здійснюється підготовка до діалогу, яка відбувається шляхом:

- проведення попередніх зустрічей медіатора зі всіма сторонами спору;
- виявлення основних тем обговорення;
- роз'яснення сутності процесу медіації [34].

Далі медіатор має зустрітися з кожною стороною окремо. Мета цього етапу полягає в тому, щоб оцінити, чи підійде медіація для вирішення розглянутих спорів та з'ясувати, чи бажають обидві сторони брати участь у медіації.

Наступним етапом процесу є проведення спільної сесії медіації. Перед сеансом медіатор повинен надіслати кожній стороні пакет послуг з

обслуговування клієнта, який буде складатися з: листа про залучення клієнтів, згоди на медіацію та угоди про фінансування.

Під час цих сесій сторони матимуть можливість посидіти разом з медіатором, щоб обговорити свої відповідні погляди та те, який би вони хотіли отримати результат після закінчення процесу медіації. Медіатор допоможе сторонам розглянути доступні варіанти на основі того, що запропонувала кожна зі сторін, і дослідити, чи є ці варіанти життєздатними. Метою цієї зустрічі є звузити наявні питання та спробувати досягти загальної згоди, якою будуть задоволені обидві сторони. Типовий процес медіації включає дві або три сесії, але може знадобитися більше сесій залежно від проблем, які потрібно вирішити.

Після кожної сесії медіації медіатор складає протокол медіації, у якому підсумовуються обговорені питання, будь-які висунуті пропозиції та будь-які завдання, які вони повинні виконати до наступної сесії. Після того, як обидві сторони досягнуть загальної згоди, наступним кроком для медіатора буде складання меморандуму про взаєморозуміння [35].

Для визначення особливостей взаємодії членів сім'ї необхідно провести емпіричне дослідження сімейних взаємин та задоволеності шлюбом, результати якого стануть основою медіативної програми психологічного втручання у сімейні спори. Її досвідне апробування буде проведено шляхом повторного виконання методик емпіричного дослідження, вже після завершення вправ медіативної програми.

В наступному підрозділі поточного розділу нами буде описано програму емпіричного дослідження та основні кроки, які виконувалися під час його організації.

2.2. Програма та організація емпіричного дослідження на різних етапах медіації

Перш за все необхідно виявити основні етапи сформованого нами емпіричного дослідження. Воно складалося з кількох етапів, серед яких:

1. Підготовчий етап: збір та подальший аналіз актуальних теоретичних даних, відбір сімей (відбувався впродовж жовтня-грудня 2023 року).

2. Основний етап: виконання запропонованих методик (січень-квітень 2024).

3. Підсумковий етап: інтерпретація отриманих результатів методик та формування власних висновків (травень-серпень 2024 року).

Оскільки ми не маємо права залучати дітей до процесу медіації без згоди батьків та їх особистого бажання, то нами вирішено було залучити п'ять подружжів до процесу діагностики сімейних взаємин й задоволеності шлюбом, всього це десять людей – п'ять жінок та стільки ж чоловіків.

Подружжя були обрані довільно. Всі етапи емпіричного дослідження відбувались в онлайн режимі. Члени кожного подружжя заповнили коротку анкету, яка була розміщена нами онлайн. В анкеті були вказані дані, які можуть стати важливими факторами в процесі інтерпретації результатів виконаних нами методик. Серед цих даних є такі:

- загальний час спільного проживання (в роках);
- різниця у віці, де велика – більше семи років, середня – менше семи, але більше чотирьох, мала – менше чотирьох років;
- частота спорів в сім'ї, де рідко – менше одного разу на рік, інколи – декілька разів на рік, а часто – кожного місяця;
- наявність дитини в сім'ї;
- випадки фізичного насилля.

Частина з даних, які надали члени подружжів є конфіденційною (ім'я та прізвище, місце проживання, конкретні значення їх віку), тому ця інформація не буде згадана в поточному дослідженні. Єдине що можна згадати про їх вік, це те, що він, в середньому, становить 24-36 років. Це вказує на їх відносну молодість.

Хоч ми й намагалися знайти людей старшого віку для проведення методик з ними, але бажаних не виявилось, причиною чого може бути відсутність

реклами нашої анкети та звичайне небажання старших людей приймати участь в процесі психологічної діагностики сімейних взаємин й задоволеності шлюбом.

На основі важливих для дослідження даних, які були надані подружжями про себе, під час заповнення анкети, створено табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Коротка характеристика подруж'я у контексті їх сімейного життя

№ подружжя	Загальний час спільного проживання (років)	Різниця у віці шлюбної пари	Частота спорів	Наявність дитини в сім'ї	Випадки фізичного насилля
1	8	Середня	Рідко	Є дитина	Не змогли пригадати, але випадки були
2	5	Мала	Інколи	Є дитина	Відсутні
3	2	Мала	Часто	Є дитина	Чоловік заявив про системне фізичне насилля над ним, але те ж заявляла й жінка
4	10	Середня	Інколи	Є дитина	Зі слів пари один випадок був раніше, але вже давно
5	7	Велика	Рідко	Є дитина	Стверджували про психологічне насилля, але відкидали випадки фізичного

Джерело: власна розробка автора.

Далі нами було зроблено аналіз даних, що містяться в табл. 2.1. Саме він стане ключовим фактором вибору методик психологічної діагностики сімейних взаємин та задоволеності шлюбом. Дані надані подружжями дозволили виявити такі закономірності:

- хоч у більшості шлюбних пар, у яких є дитина, спори виникають рідко, але випадки психологічного чи фізичного насилля були у них всіх. Це підтверджує нашу думку, що наявність дитини не є запобіжником від конфліктів в сім'ї, а інколи може стати навіть їх каталізатором;

- різниця у віці чоловіка та дружини не впливає, або ж майже не впливає на частоту спорів між ними;

- так само не було виявлено прямої кореляції між часом спільного проживання подружжя та частотою спорів, хоч, очевидно що в шлюбних парах, які живуть разом довше – накопичується більше причин для спорів.

Варто також згадати основні недоліки поточного емпіричного дослідження, серед яких:

- мала вибірка та відсутність старших респондентів (причиною цього є небажання сімейних пар вносити інформацію в нашу онлайн анкету);

- недостатня кількість методик (через обмеженість в часі та розмірі роботи ми не можемо діагностувати всі показники сімейних взаємин й задоволеності шлюбом);

- людський фактор (на ряд питань респонденти можуть давати неправдиву відповідь, що може частково викривити загальні результати).

Оскільки всі методики відбувались онлайн, то респонденти отримали на їх електронну пошту файли, які містили твердження (судження), які вони мали оцінити. До них додавалась інструкція з правилами виконання всіх запропонованих нами методик психологічної діагностики сімейних взаємин і задоволеності шлюбом.

Як правило, з метою якіснох психологічної діагностики сімейних стосунків спеціалісти використовують декілька методів: бесіду, інтерв'ювання,

експеримент, спостереження та тестування. Оскільки наше емпіричне дослідження відбувалося онлайн, то вирішено було обрати найзручніші для цього методи – тестування та опитування за допомогою шкали-опитувальника.

Тепер варто згадати всі запропоновані нами методики та пояснити процес їх виконання. Отже, було використано всього три методики:

1. Методика «Характер взаємодії подружжя в конфліктних ситуаціях» (за Ю. Є. Альшиною, Л. Я. Гозманом, О. М. Дубовською) [36].
2. Методика «Типовий сімейний стан» (за Е. Ейдемільер, В. Юстіцкіс) [37].
3. Методика «Задоволеність шлюбом» (за В. Століним, Т. Романовою, Г. Бутенко) [38; 39; 40].

Далі нами буде описано інструкцію для кожної з запропонованих методик та пояснено їх суть. Оскільки всі ці методики засновані на оцінці багатьох суджень (тверджень) то їх виконання вимагає багато часу, тому заповнення анкет тривало три дні (з розрахунку один день на кожну методику).

Першою з виконаних методик стала «Характер взаємодії подружжя в конфліктних ситуаціях». Метою виконання цієї методики є визначення рівня конфліктності подружжя. Під час її виконання респондентам запропоновано 32 твердження, які описують ситуації подружньої взаємодії, що мають ознаки конфлікту (містяться в дод. А). В якості відповіді респондентам потрібно обрати відповідний варіант, де вони:

- категорично не згодні, активно заперечують та наполягають на своєму (-2);
- не згодні, демонструють своє невдоволення, але уникають відкритого обговорення (-1);
- нічого не вживають, не висловлюють свого ставлення, чекаючи на подальший розвиток подій (0);
- в цілому згодні, але не вважають за необхідне відкрито висловлювати своє ставлення (1);
- повністю згодні, активно підтримують та схвалюють (2).

В основу ставлення до кожної ситуації закладені дві ознаки: активність чи пасивність реакції та згода чи незгода з партнером. Розподіл шкали відбувається на основі балів, які знаходяться в проміжку від «-2» до «+2».

Результати поточної методики отримують за допомогою розрахунку загального індексу (середнє арифметичне по кожній сфері). Чим ближче значення загального індексу до «-2», тим більше конфліктний характер має ця сфера в житті подружжя. Ключовими сферами було виділено такі:

1. Проблеми відносин з родичами та друзями (1, 5, 8, 20).
2. Питання, які пов'язані з процесом виховання дітей (4, 11, 16, 23).
3. Прояв бажання автономії (6, 18, 21, 22).
4. Порушення очікувань на роль в сім'ї (2, 12, 27, 29).
5. Неузгодженість поведінкових норм (3, 26, 28, 30).
6. Прояв домінування одним із партнерів (9, 25, 31, 32).
7. Прояв ревностів в подружньому житті (13, 14, 17, 24).
8. Розбіжності у відношенні до фінансових питань (7, 10, 15, 19).

Методика «Характер взаємодії подружжя в конфліктних ситуаціях» дозволяє діагностувати такі параметри:

- сфери подружніх відносин, що є найбільш конфліктними;
- рівень конфліктності шлюбної пари;
- згоду чи незгоду членів подружжя в момент конфлікту.

Далі проводилась методика «Типовий сімейний стан». Її метою є виявлення повсякденного стану в подружжі. Методика відбувається шляхом оцінки респондентами тверджень, які розміщені в дод. Б. Оцінка виставляється в проміжку від одного до семи балів. Стан визначається на основі суми оцінок по чотирьом субшкалам. Якщо вона вища чи рівна по У 26 балам – це загальне незадоволення; рівна 27 балам по Н – нервово-психічна напруга; 27 балам, по Т – сімейна тривожність.

Відношення індексу станів до груп суджень, що є основою їх оцінки наведено в табл. 2.2.

Таблиця 2.2

Бланк відповідей та відношення до них індексів станів

№	Перша група суджень	Друга група суджень	Індекс стану
1	Задоволений	Невдоволений	У
2	Спокійний	Неспокійний	Т
3	Напружений	Розслаблений	Н
4	Радісний	Засмучений	У
5	Потрібний	Зайвий	Т
6	Відпочивший	Втомлений	Н
7	Здоровий	Хворий	У
8	Сміливий	Боязкий	Т
9	Безтурботний	Стурбований	Н
10	Поганий	Хороший	У
11	Спритний	Неповороткий	Т
12	Вільний	Зайнятий	Н

Джерело: власна розробка автора.

Останньою виконаною методикою була «Задоволеність шлюбом». Метою її виконання є діагностика рівня задоволеності шлюбом. Опитувальник містить 24 твердження, на яке респонденти можуть відповісти одним з трьох варіантів.

Високий загальний бал (48 чи близький до нього) демонструє високий рівень задоволеності шлюбом. За відповідь, що співпадає з ключем, нараховується 2 бали, а за проміжну – 1 бал; за інші – 0 балів.

Всього є сім умовних категорій шлюбів, де: абсолютно неблагополучні – 0-16 балів; неблагополучні – 17-22 балів; скоріш неблагополучні – 23-26 балів; перехідні – 27-28 балів; скоріш благополучні – 29-32 балів; благополучні – 33-38 балів; абсолютно благополучні – 39-48 балів.

Після покрокового пояснення шляху виконання всіх запропонованих методик потрібно перейти до процесу аналізу та інтерперетації їх результатів, що буде реалізовано в наступному підрозділі поточного розділу.

2.3. Кількісний аналіз та якісна інтерпретація результатів психологічної діагностики сімейних взаємин і задоволеності шлюбом

Для метою психологічної діагностики сімейних взаємин і рівня задоволеності шлюбом нами були реалізовані попередньо пояснені методики емпіричного дослідження.

Першою проводилась методика «Характер взаємодії подружжя в конфліктних ситуаціях». Її результати розміщено в табл. 2.3.

Таблиця 2.3

Кількісні результати методики «Характер взаємодії подружжя в конфліктних ситуаціях»

№ подружжя	№ респондента та стать	Значення ключових сфер							
		1	2	3	4	5	6	7	8
1	1 (ч)	-2	-1	2	1	1	0	2	1
	2 (ж)	-2	2	1	1	0	0	2	2
2	3 (ч)	1	2	1	-1	-2	1	2	0
	4 (ж)	1	2	1	-2	-2	2	1	0
3	5 (ч)	0	-1	1	2	1	-2	0	-2
	6 (ж)	1	-1	2	1	0	-2	1	-2
4	7 (ч)	-1	-1	0	2	2	0	-1	-2
	8 (ж)	-1	-1	1	1	2	0	0	-2
5	9 (ч)	2	1	1	2	0	2	2	2
	10 (ж)	2	1	2	1	1	1	1	2

Джерело: власна розробка автора.

Аналіз результатів методики «Характер взаємодії подружжя в конфліктних ситуаціях» виявив такі особливості поведінки подружжів під час конфліктів:

1. Для першого подружжя ключовими є їх відносин з родичами та друзями, бо саме це є їх основної проблемою. Це однаково визнають обидва члени цього подружжя.

2. Для другого подружжя ключовими є проблеми проявів домінування, що також однаково визнають чоловік та дружина.

3. Третє подружжя має зразу дві ключові проблеми – прояви домінування та різне відношення до питання фінансів. Інші показники цього подружжя також є доволі низькими.

4. Четверте подружжя має одну ключову проблему – різне відношення до питання фінансів. Також воно відзначилось доволі низькими показниками, які хоч і кращі, ніж у першого подружжя.

5. Єдиним подружжям, яке має високі показники за всіма ключовими сферами є п'яте.

На основі проведеного аналізу нами було наявно показано рівень конфліктності шлюбної пари (рис. 2.1.).

Рис. 2.1. Рівень конфліктності шлюбних пар

Джерело: власна розробка автора.

Наступною була реалізована методика «Типовий сімейний стан». Її результати наведено в табл. 2.4.

Аналіз табл. 2.4 показує те, що найменший рівень загального незадоволення у п'ятого подружжя, а найбільший – у третього. Все це є аналогічним й для значень сімейної тривожності та нервово-психічної напруги.

Таким чином, результати методики «Типовий сімейний стан» подібні до результатів попередньої методики, що вказує нам на пряму кореляцію між рівнем конфліктності шлюбних пар та їх рівнем невдоволення під час проживання.

Таблиця 2.4

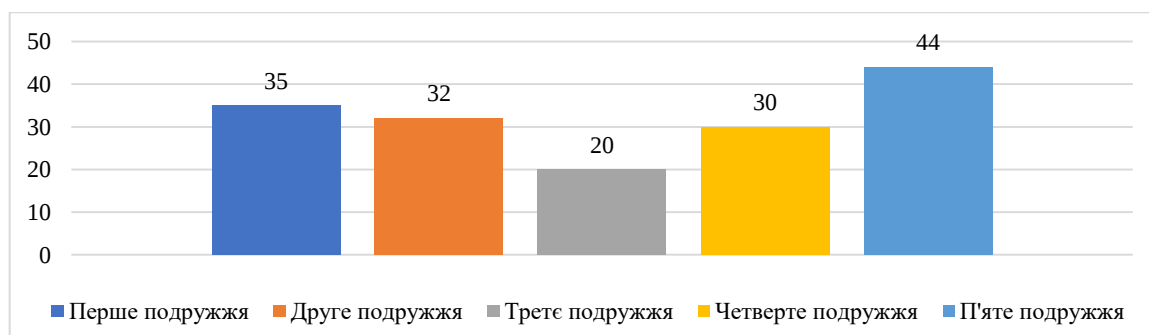
Кількісні результати методики «Типовий сімейний стан»

№ подружжя	№ респондента та стать	Загальний бал задоволеності шлюбом
1	1 (ч)	34
	2 (ж)	36
2	3 (ч)	30
	4 (ж)	31
3	5 (ч)	21
	6 (ж)	19
4	7 (ч)	28
	8 (ж)	30
5	9 (ч)	44
	10 (ж)	45

Джерело: власна розробка автора.

Зв'язок між цими величинами є прямим, отже, чим вище рівень конфліктності – тим вище рівень невдоволення в типових ситуаціях спільного проживання. Це підтверджує гіпотезу цього дослідження.

Останньою була реалізована методика «Задоволеність шлюбом». Після проведення обрахунку всіх результатів, на основі їх значень побудовано графік, що вказує рівень задоволеності шлюбом у різних подружніх пар (рис. 2.2).

Рис. 2.2. Рівень задоволеності шлюбом

Джерело: власна розробка автора.

Методика «Задоволеність шлюбом» показала результати, аналогічні до попередніх методик, в контексті шлюбних пар, що показали найвищі та найнижчі результати. Рівень задоволеності шлюбом п'ятого подружжя є найвищим, а третього – найнижчим.

Все вищенаведене демонструє зв'язок між рівнем конфліктності шлюбної пари, рівнем загального незадоволення та рівнем задоволеності шлюбом. Цей зв'язок показано на рис. 2.3.

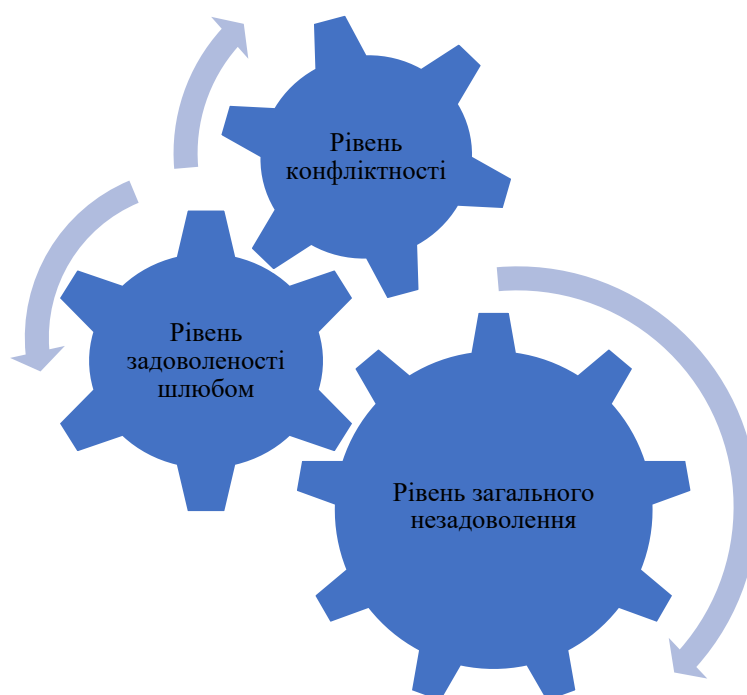

Рис. 2.3. Зв'язок між основними показниками проведених методик

Джерело: власна розробка автора.

Після кількісного аналізу та якісної інтерпретації результатів психологічної діагностики сімейних взаємин й задоволеності шлюбом ми зрозуміли необхідність створення медіативної програми психологічного втручання у сімейні спори, що буде реалізовано нами в наступному розділі цієї наукової праці.

Висновки до розділу 2

Отже, наша концептуальна модель медіації у сімейних спорах ґрунтується на тому, що медіатор – це неупереджена третя сторона, яка сприяє вирішенню сімейних суперечок, що відбувається на умовах добровільної згоди всіх учасників. З метою визначення особливостей взаємодії членів сім'ї нами було вирішено провести емпіричне дослідження сімейних взаємин та задоволеності шлюбом, результати якого стануть основою медіативної програми психологічного втручання у сімейні спори.

Ми вирішили залучити п'ять подружжів до процесу діагностики сімейних взаємин й задоволеності шлюбом (п'ять жінок та стільки ж чоловіків). Для цього було використано три методики: «Характер взаємодії подружжя в конфліктних ситуаціях» (за Ю. Є. Альшиною, Л. Я. Гозманом, О. М. Дубовською); «Типовий сімейний стан» (за Е. Ейдемільер, В. Юстіцкіс); «Задоволеність шлюбом» (за В. Століним, Т. Романовою, Г. Бутенко).

Кількісний аналіз та якісна інтерпретація результатів психологічної діагностики сімейних взаємин і задоволеності шлюбом показали прямий зв'язок між рівнем конфліктності шлюбних пар, їх рівнем невдоволення під час проживання та рівнем задоволеності шлюбом.

РОЗДІЛ 3

ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ МЕДІАЦІЇ ЯК ЕФЕКТИВНОЇ МОДЕЛІ ПСИХОЛОГІЧНОГО ВТРУЧАННЯ У ПРОЦЕС ВИРІШЕННЯ СІМЕЙНИХ СПОРІВ

3.1. Медіативна програма психологічного втручання у сімейні спори

Створення нами медіативної програми відбулось доволі швидко, оскільки ми ще раніше виявили ключову особливість процесу медіації – основним інструментом медіатора є запитання (в ширшому розумінні – розмова). Сама програма медіації складатиметься з кількох сесій.

Перша сесія медіації з кожним подружжям розпочиналась зі спільної онлайн-зустрічі між обома сторонами та медіатором. Є три основні причини, чому обом сторонам бажано покінчити разом. По-перше, медіатор повинен із самого початку встановити рівноправні стосунки з обома сторонами. По-друге, якщо головна мета медіатора полягає в тому, щоб запустити спільний процес переговорів та прийняття рішень, то всі сторони мають бути у прямому контакті, якщо ще не в прямому спілкуванні. По-третє, спільна зустріч може бути найкращим засобом пояснення та уточнення основ участі, а також досягнення чіткого розуміння спірних питань.

На цьому етапі ми заздалегідь отримали дозвіл сторін на втручання, якщо процес стане деструктивним. Цей запит на дозвіл втрутитися та припинити, можливо, деструктивний процес є способом визнання, прямо на початку, що влада належить шлюбним парам (ми не можемо накладати обмеження на сторони без їхньої чіткої згоди).

Ознайомившись із кожною стороною окремо, ми коротко підсумували проблеми, цілі та почуття кожної сторони для всього подружжя. В цьому нам допомогли результати методик емпіричного дослідження, тому було пропущено крок інтерв'ю з шлюбними парами. Головним принципом цього етапу ми вважаємо намагання уникати створення будь-якого враження, що медіатор діє

як захисник або представник будь-якої зі сторін, бо, інакше, довіра до медіатора буде зруйнована, що не дасть якісно реалізувати медіативну програму.

Мета кожного етапу програми полягає в тому, щоб переконатися, що точка зору та досвід кожної сторони чітко зрозумілі для їх задоволення.

Оскільки у всіх подружжів є діти, то нами для медіації була використана техніка екосистемного підходу «Батьківський план». Батьківський план – це низка питань, які мають узгодити між собою батьки, визначаючи рівний внесок кожного у спільне батьківство навіть після розлучення чи розставання. Ці питання торкаються основних потреб та інтересів дітей, які обов'язково мають бути визначені батьками в повній згоді. Батьківський план, який запропоновано особисто нами наведено в табл. 3.1.

Таблиця 3.1

Результати методики «Батьківський план»

№ питання	Питання, яке має вирішити подружжя	Батько	Мати
1	Безпечне проживання дитини	+	+
2	Утримання дітей (фінансове)	+	+
3	Перебування дітей з третіми особами (бабусі, дідусі, тітки, дядьки та інші родичі)	+	+
4	Здоров'я та медичне обслуговування дітей (огляд лікаря, щеплення, прийом ліків, особливі потреби дітей)	+	+
5	Дисципліна, режим, розвиток та освіта дітей	+	+
6	Зміни особистих домовленостей відповідно до потреб дітей	+	+

Джерело: власна розробка автора.

Ще однією методикою медіації для використання в медіативній програмі нами було обрано аналіз конфлікту. Ця методика складається з таких основних кроків:

1. Перший крок у аналізі конфлікту – визначення його сторін. Необхідно ідентифікувати основних учасників конфлікту, їх інтереси, цілі та мотиви. Це допоможе зрозуміти, які умови призвели до виникнення конфлікту та які можливі рішення можуть бути запропоновані.

2. Другий крок – вивчення причин конфлікту. Причинами конфлікту можуть бути різні чинники, такі як розбіжність інтересів, неповага до особистих кордонів, нестача комунікації, відмінності у цінностях та переконаннях тощо. Важливо виявити основні причини, які лежать в основі конфлікту, щоб на них зосередитися під час пошуку рішень.

3. Третій крок – аналіз наслідків. Конфлікти можуть мати негативні наслідки для всіх учасників, такі як втрата довіри, руйнація стосунків, емоційна напруга. Однак, вони також можуть бути корисними, дозволяючи переглянути взаємини, привнести зміни та покращення у ситуації. Важливо зрозуміти, які наслідки можуть виникнути та як вони можуть бути керованими.

4. Четвертий крок – розробка рішень. Після проведення аналізу конфлікту необхідно побачити можливі рішення та способи врегулювання ситуації. Рішення мають бути базовані на врахуванні інтересів та потреб усіх учасників, а також враховувати причини та наслідки конфлікту.

5. П'ятий крок – реалізація рішень та контроль за їхньою ефективністю. Застосування запропонованих рішень сторонами та оцінка їх результатів дозволить зробити висновок про те, наскільки успішно вдалося вирішити конфлікт та усунути його причини.

Аналіз конфлікту є складним та багатогранним процесом. Він вимагає від медіатора уважного вивчення ситуації та неупередженого підходу. Результати аналізу допомогли побачити конфлікт зсередини та виявити можливі рішення, що розширюють горизонти та створюють можливості для вирішення спорів в подружжях.

Після виконання медіативно ї програми повторно відбулось емпіричне дослідження. Якісна інтерпретація результатів повторної психологічної діагностики сімейних взаємин і задоволеності шлюбом дозволила визначити

ефективність програми, бо рівень конфліктності третьої шлюбної пари значно знизився, як і її рівень невдоволення під час проживання. Рівень задоволеності шлюбом третього подружжя навпаки, тільки зріс. Раніше він вважався неблагополучним (20 балів), а тепер вже є скоріш благополучним (30 балів). Це означає що серед всіх подружніх пар немає жодної з рівнем задоволеності шлюбом нижче «скоріш благополучний». Порівняльна стовпчикова діаграма, що показує рівень задоволеності шлюбом третього подружжя згідно з результатами методики «Задоволеність шлюбом» наведено на рис. 3.1.

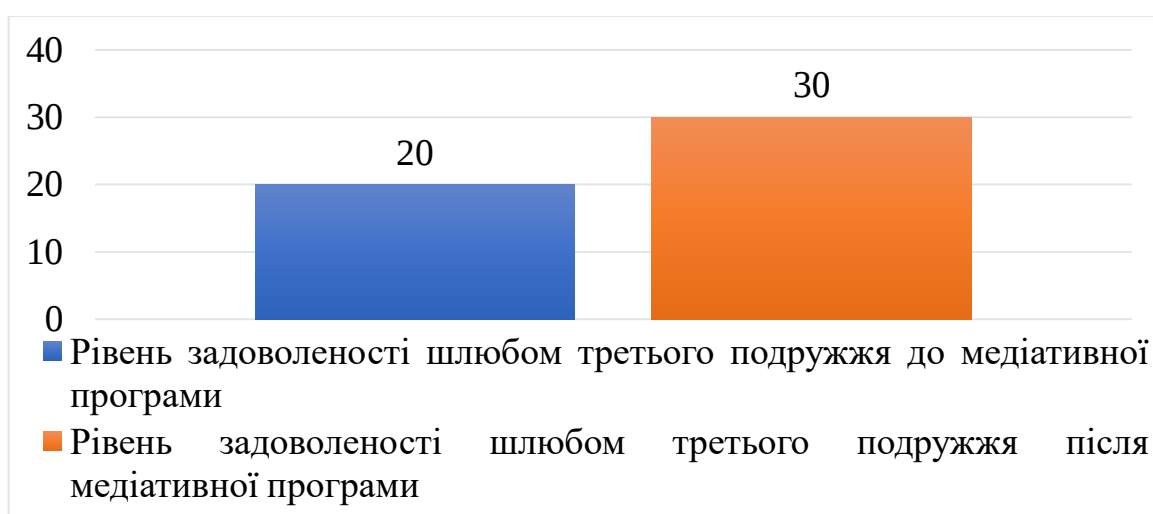

Рис. 3.1. Порівняльна діаграма задоволеності шлюбом до і після медіативної програми

Джерело: власна розробка автора.

Оскільки краще попередити спори, ніж намагатися їх вирішувати, то ми вирішили дати власні рекомендації подружжям щодо попередження антагоністичних протиріч і конструктивного вирішення спорів, що буде реалізовано далі.

3.2. Система практичних рекомендацій подружжям щодо попередження антагоністичних протиріч і конструктивного вирішення спорів

Після закінчення медіативної програми психологічного втручання у сімейні спори та апробації її результатів ми вирішили надати свої способи попередження спорів та конфліктних ситуацій в контексті сім'ї. Ми зробили це у вигляді власних рекомендацій:

1. Запишіть власні речі: якщо ви очікуєте, що член сім'ї поверне вам особисту позику, укладіть письмову угоду між вами. Це може допомогти вам уникнути суперечок або навіть судових суперечок.

2. Встановіть межі: якщо хтось із членів сім'ї тисне на вас, щоб ви позичили чи дали йому гроші, або хоче забрати ваші фінанси, важливо прояснити, яку поведінку ви не терпітимете. Будьте чіткі, щоб член вашої родини знав, коли він перетне межу.

3. Знайте, коли бути відкритим: вам не потрібно нікому повідомляти всі свої фінансові дані. Але у випадках, коли ваші рішення можуть вплинути на членів вашої родини, краще бути прозорими. Ви можете поговорити зі своїми дітьми про подробиці їхньої спадщини, наприклад, щоб уникнути майбутнього конфлікту, або повідомити своїм братам і сестрам, чому ви не можете зробити внесок у спільні витрати.

4. Говоріть відкрито про те, який рівень підтримки вам потрібен як опікуну: якщо ви тримаєте свої почуття при собі, образа може розростатися і посилювати напругу.

5. Шукайте компроміс і приймайте обмеження інших людей: якщо ваш брат/сестра фізично не може допомогти з доглядом, можливо, вони можуть запропонувати фінансову допомогу. Не забувайте виявляти свою вдячність, коли ваш брат/сестра бере на себе обов'язки.

6. Очікуйте відмінностей: різні сім'ї мають різні очікування, межі та способи дій. Ви вважаєте когось нетактовним або навіть грубим членом сім'ї?

Можливо, він просто походить із сім'ї, яка заохочує нецензурну лексику або терпить кепкування.

7. Зосередьтеся на позитивних рисах: ваші свекри також є частиною вашої родини, тому що хтось інший у вашій родині бачив у них хороше. Якщо вам важко побачити їхні недоліки, спробуйте скласти список їхніх сильних сторін.

8. Спробуйте побачити людське у цінностях іншої людини: багато політичних переконань сформовані глибинною турботою про суспільство, такою як економічна чи екологічна стабільність. Усвідомлюючи це, погляди іншої людини можуть не здаватися такими сильно відмінними від ваших власних.

9. Знайте, коли припинити гостру суперечку: коли емоції надто гарячі, вийдіть із розмови шанобливо, але твердо. Ви можете сказати щось на кшталт: «Я не впевнений, чи це продуктивно. Давайте залишимо це там». Стримуйте бажання мати «останнє слово».

10. Будьте уважні до своїх жартів: гумор часто допомагає розвіяти напружену суперечку. Однак уникайте агресивних жартів, спрямованих проти переконань або цінностей іншої людини.

11. Якщо ви тримаєтеся за проблему, висловіться: запросіть іншого члена родини до приватної розмови, де ви можете обговорити проблему та поділитися своєю точкою зору. Будьте готові пробачити, якщо сторона вибачиться за свою участь у проблемі.

12. Якщо хтось із членів сім'ї відчуває образу, будьте співчутливі: спробуйте зрозуміти, як вони сприйняли події і як минуле продовжує на них впливати. Якщо ви завдали їм шкоди в минулому, вибачтеся та запитайте, як ви можете виправити проблеми у стосунках. Наприклад, якщо ви в минулому не підтримали власну дитину, поясніть, як ви плануєте покращити ситуацію надалі.

Виконання всіх цих простих рекомендацій може допомогти членам сім'ї попередити антагоністичні протиріччя та конструктивно вирішувати спори в майбутньому.

Висновки до розділу 3

Отже, медіативна програма складається з декількох етапів. Її основою є постійна комунікації зі сторонами спору на умовах незалежності медіатора. Ми вирішили використати техніку «Батьківський план» та методику аналізу конфлікту. Перша з них дозволяє узгодити внесок кожного у спільне батьківство навіть після розлучення чи розставання, а друга – побачити конфлікт зсередини та виявити можливі рішення. Апробація результатів довела ефективність запропонованої програми.

Нами була створена система практичних рекомендацій подружжям щодо попередження антагоністичних протиріч і конструктивного вирішення спорів. Її основою став підхід до сімейного життя як до гармонійної взаємодії дорослих людей, які розуміють себе та інших, що дозволяє їм уникати конфліктів між собою й власними дітьми.

ВИСНОВКИ

Отже, в ході написання поточної наукової роботи визначено, що незалежно від того, наскільки люблячою є сім'я, між членами сім'ї, час від часу, неминуче виникатимуть розбіжності або спори. Сімейні спори є предметом дослідження сімейної психології та конфліктології. Одним з ефективних способів вирішення сімейних спорів визнана медіація.

Медіація існувала завжди, від Древності та до сьогоднішніх днів. В різні епохи та у різних суспільствах медіація мала свої особливості, але суть залишалась одна: це структурований процес, у якому неупереджена третя сторона (медіатор), допомагає сторонам у суперечці вирішити конфлікт за допомогою спеціальних методів спілкування та переговорів. Залучення медіатора до вирішення спору має значні переваги, головною з яких є полегшення процесу комунікації між сторонами та його прискорення. Сам процес медіації здійснюється на основі цілого списку принципів, які мають бути узгоджені з національним та міжнародним законодавством, але формуються кожною фірмою, що надає послуги окремо. Зараз медіатори часто використовують сучасні технології в роботі з клієнтами. Більшість з них заснована на інтеграції віртуальної реальності, штучного інтелекту та цифрових платформ.

Наша концептуальна модель медіації у сімейних спорах ґрунтується на тому, що медіатор – це неупереджена третя сторона, яка сприяє вирішенню сімейних суперечок, що відбувається на умовах добровільної згоди всіх учасників. З метою визначення особливостей взаємодії членів сім'ї нами було вирішено провести емпіричне дослідження сімейних взаємин та задоволеності шлюбом, результати якого стануть основою медіативної програми психологічного втручання у сімейні спори. Для цього було використано три методики: «Характер взаємодії подружжя в конфліктних ситуаціях» (за Ю. Є. Альошиною, Л. Я. Гозманом, О. М. Дубовською); «Типовий сімейний стан» (за Е. Ейдемільлер, В. Юстіцкіс); «Задоволеність шлюбом» (за В. Століним, Т.

Романовою, Г. Бутенко). Кількісний аналіз та якісна інтерпретація результатів психологічної діагностики сімейних взаємин і задоволеності шлюбом показали прямий зв'язок між рівнем конфліктності шлюбних пар, їх рівнем невдоволення під час проживання та рівнем задоволеності шлюбом.

Розроблена медіативна програма складається з декількох етапів. Її основою є постійна комунікації зі сторонами спору на умовах незалежності медіатора. Ми вирішили використати техніку «Батьківський план» та методику аналізу конфлікту. Перша з них дозволяє узгодити внесок кожного у спільне батьківство навіть після розлучення чи розставання, а друга – побачити конфлікт зсередини та виявити можливі рішення. Апробація результатів довела ефективність запропонованої програми.

Також нами була створена система практичних рекомендацій подружжям щодо попередження антагоністичних протиріч і конструктивного вирішення спорів. Її основою став підхід до сімейного життя як до гармонійної взаємодії дорослих людей, які розуміють себе та інших, що дозволяє їм уникати конфліктів між собою й власними дітьми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Graeme S. Some definitions of family. *Sustaining Community*. URL: <https://sustainingcommunity.wordpress.com/2014/12/05/family-definitions/> (дата звернення: 28.11.2024).
2. Schulten K. How Do You Define 'Family'? *The Learning Network*. URL: https://archive.nytimes.com/learning.blogs.nytimes.com/2011/02/24/how-do-you-define-family/?_r=0 (дата звернення: 28.11.2024).
3. Aye E. N. та ін. Family conflict and managing strategies: implication for understanding emotion and power struggles. *Global Journal of Psychology Research: New Trends and Issues*. 2016. Вип. 6. №. 3. С. 148-159.
4. Malek C. Family Conflict. *Beyond Intractability*. URL: <https://www.beyondintractability.org/coreknowledge/family-conflict> (дата звернення: 28.11.2024).
5. Nguyen L. Types of Family Conflict: Why Do Families Fight? *McAtee Psychology*. URL: <https://www.mcateepsychology.com/post/types-of-family-conflict-why-do-families-fight> (дата звернення: 28.11.2024).
6. Edinyang S. D. Conflict management in the family. *Research on Humanities and Social Sciences*. 2012. Вип. 2. №. 8. С. 40-44.
7. Conway Housing Authority. 12 Essential Tips to Resolve Family Conflicts. URL: <https://www.conwayhousing.org/12-essential-tips-to-resolve-family-conflicts> (дата звернення: 28.11.2024).
8. Reimann M. та ін. The family side of work-family conflict: A literature review of antecedents and consequences. *Journal of Family Research*. 2022. Вип. 34. №. 4. С. 1010-1032.
9. Vinyamata E. Conflictology: A multidisciplinary vision. *Journal of Conflictology*. 2010. Вип. 1. №. 1. С. 1-3.
10. Family Relationships. Family mediation and dispute resolution. URL: <https://www.familyrelationships.gov.au/separation/family-mediation-dispute-res#:~:text=Mediation%20is%20a%20way%20of,using%20the%20family%20law%20courts.> (дата звернення: 28.11.2024).

11. Pei C. The origins of mediation in traditional China. *Dispute Resolution Journal*. 1999. Вип. 54. №. 2. С. 32.
12. Bercovitch J. Mediation and conflict resolution. *The SAGE handbook of conflict resolution*. 2009. С. 340-357.
13. Zhomartkyzy M. Historical aspect of international mediation and current trends in its development. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2023. Вип. 79. №. 1. С. 192-201.
14. Petersen M. Islamic or indigenous mediation? The 2002 riots in Kaduna, Nigeria. *Islamic Law and Society*. 2011. Вип. 18. №. 1. С. 94-125.
15. Menkel-Meadow C. J., Porter-Love L., Kupfer-Schneider A. Mediation: Practice, policy, and ethics. Aspen Publishing, 2020.
16. Umbreit M. Victim meets offender: The impact of restorative justice and mediation. Wipf and Stock Publishers, 2023.
17. Pressman J. Egypt, Israel, and the United States at the Autonomy Talks, 1979. *Diplomacy & Statecraft*. 2022. Вип. 33. №. 3. С. 543-565.
18. Podkovenko T., Fihun N. Legal regulation of mediation in european law. *Actual problems of law*. 2019. №. 4. С. 22-29.
19. Ravenscroft D. The Evolution Of Mediation. *Global Law Experts*. URL: <https://globallawexperts.com/the-evolution-of-mediation/> (дата звернення: 29.11.2024)
20. Alexander N. Ten trends in international mediation. *Singapore Academy of Law Journal*. 2019. Вип. 31. С. 405-447.
21. Grill A. K., Martin E. The impact of EU law on international commercial mediation. International Arbitration and EU Law. *Edward Elgar Publishing*, 2024. С. 433-461.
22. Brooker P. Towards a code of professional conduct for construction mediators. *International Journal of Law in the Built Environment*. 2011. Вип. 3. №. 1. С. 24-47.

23. Morris-Sharma N. Y. Constructing the convention on mediation: The chairperson's perspective. *Singapore Academy of Law Journal*. 2019. Вип. 31. С. 487-519.
24. Food and Agriculture Organization of the United Nations. Rural development through entrepreneurship. URL: <https://www.fao.org/4/w8440e/W8440e26.htm> (дата звернення: 29.11.2024).
25. Family Mediation Council. General Principles for mediators and mediation. URL: <https://www.familymediationcouncil.org.uk/us/code-practice/general-principles/> (дата звернення: 29.11.2024).
26. Lemley M. A., Volokh E. Law, virtual reality, and augmented reality. *U. Pa. L. Rev.* 2017. Вип. 166. С. 1051.
27. Cantrell S., Davenport T. H., Kreit B. Strengthening the bonds of human and machine collaboration. *Deloitte Insights*. URL: <https://www2.deloitte.com/us/en/insights/topics/talent/human-machine-collaboration.html> (дата звернення: 29.11.2024).
28. Psicosmart. Utilizing Technology in Mediation Practices. URL: [https://psicosmart.com/en/blogs/blog-utilizing-technology-in-mediation-practices-12174#1.-"innovative-ways-to-incorporate-technology-in-mediation-strategies"](https://psicosmart.com/en/blogs/blog-utilizing-technology-in-mediation-practices-12174#1.-) (дата звернення: 30.11.2024).
29. Puig Larrauri H. Mediating with and on technology. *Conciliation Resources*. URL: <https://www.c-r.org/accord/still-time-talk/mediating-and-technology> (дата звернення: 30.11.2024).
30. Ellison's Solicitors. Remote Mediation: Advantages and Disadvantages - Is it the Way Forward? URL: <https://www.ellisonssolicitors.com/news/remote-mediation-advantages-and-disadvantages-is-it-the-way-forward/#:~:text=Disadvantages%20of%20Remote%20Mediation&text=The%20most%20significant%20is%20the,issues%20can%20also%20pose%20challenges>. (дата звернення: 01.12.2024).
31. Токарева К. С. Моделі медіації та перспективи їх впровадження в Україні. *Наукові записки. Серія: Право*. 2019. №. 6. С. 32-38.

32. Янчук А. Медіація сімейних конфліктів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. №. 10. С. 155-158.
33. Boyce W. Family mediation process – A step-by-step guide. URL: <https://boycelaw.com.au/family-mediation-process-a-step-by-step-guide/> (дата звернення: 01.12.2024).
34. Медіація у професійній діяльності юриста: підручник /авт.кол: Т. Білик, Р. Гаврилюк, І. Городиський / За ред. Н. Крестовської, Л. Романадзе. Одеса: Екологія, 2019. 456 с.
35. Rafiq Z. The Family Mediation Process – Step by Step Guide. *Mediate*. URL: <https://mediate.com/the-family-mediation-process-step-by-step-guide/> (дата звернення: 01.12.2024).
36. Помиткіна Л. В., Злагодух В. В., Хімченко Н. С., Погорільська Н. І. Психологія сім'ї. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. К.: Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2010. 270 с.
37. Психологія сім'ї: методичні рекомендації до лабораторного практикуму для студентів денної форми навчання ступеню «Бакалавр» спеціальності 053 «Психологія» / укладач М. О. Марценюк. Мукачево : МДУ, 2018. 76 с
38. Stud. Тест-опитувальник задоволеності шлюбом. URL: https://stud.com.ua/17610/psihologiya/test_opituvalnik_zadovolenosti_shlyubom (дата звернення: 02.12.2024).
39. Гірняк А.Н., Гергелюк Ю.І. Критичний аналіз якості роботи судів Тернопільської області. *Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Тернопіль, 8-9 квітня 2016 р. Тернопіль : Економічна думка, 2016. С. 113-117.
40. Фурман А.В., Гірняк А.Н., Гірняк Г.С. Громадський моніторинг роботи судів Тернопільщини. *Психологія і суспільство*. 2016. № 3. С. 122-128.

ДОДАТКИ

Додаток А

Ситуацій подружньої взаємодії, які мають конфліктний характер, які оцінюються під час виконання методики «Характер взаємодії подружжя в конфліктних ситуаціях» (за Ю. Є. Альшиною, Л. Я. Гозманом, О. М.Дубовською):

1. Ви запросили своїх родичів у гості. Чоловік/дружина, знаючи про це, зненацька пізно повернувся/повернулася додому. Вас це засмутило і після того, як гості розійшлися. Ви висловлюєте своє засмучення, а він/вона не може зрозуміти причини невдоволення. Ви...

2. Чоловік/дружина давно обіцяв/обіцяла зробити щось по дому і знову нічого не зробив/зробила. Ви...

3. Ви довго стояли у черзі в магазині. Продавщиця постійно відволікалася, грубила покупцям. Коли підійшла Ваша черга, чоловік/дружина, на Вашу думку, занадто різко говорив/говорила з нею. Ви неприємно вражені таким тоном і ...

4. Вже пізно, дитині час лягати спати, але їй не хочеться, а чоловік/дружина все-таки намагається відправити її в ліжко. Ви втручаєтеся і дозволяєте дитині пограти ще, говорячи, що завтра вихідний. Чоловік/дружина наполягає на своєму. Ви...

5. Ви домовилися вихідний провести вдома. Але несподівано Вам зателефонували батьки та покликали до себе. Ви відразу почали збиратися. Чоловік/дружина залишилася незадоволеною тим, що порушилися Ваші спільні плани. Ви...

6. У чоловіка/дружина поганий настрій. Ви здогадуєтеся, що це через неприємності на роботі і намагаєтеся поговорити про це, але він/вона уникає розмови. Ви...

7. Ви запрошені на день народження друга, грошей на подарунок недостатньо. Вам здається, що саме чоловік/дружина цього місяця витратив/витратила надто багато грошей. Ви...

8. Ваш друг ділиться з Вами своїми проблемами та переживаннями. Одне із зауважень чоловіка/дружини, на Ваш погляд, випадає із загального тону розмови та прикро для співрозмовника. Ви...

9. Вам обом потрібно затриматися на роботі, і нема кому побути з дитиною. Ви вважаєте, що Ваші справи важливіші, і чоловік/дружина має зробити це, але він/вона не погоджується. Ви...

10. Ви розпочали ремонт квартири. Несподівано виявилось, що це обійдеться дорожче, ніж Ви припускали. Чоловік/дружина з самого початку скептично ставилася до ваших планів, а тепер дуже сердиться на вас за непередбачені витрати. Ви...

11. У Вас є улюблене заняття, чоловік/дружина радить долучити до нього дитину. Ви ж вважаєте, що дитина Вам заважатиме, а чоловік/дружина продовжує наполягати на своєму. Ви...

12. Ви збираєтесь піти з дому у справах, а чоловік/дружина хоче з Вами поговорити, Ви відмовляєтесь затриматись хоча б на кілька хвилин і...

13. З юності у Вас залишилося багато друзів протилежної статі. Ви із задоволенням спілкуєтесь з ними, вони заходять до Вас у гості. У чоловіка/дружини ці візити викликають невдоволення. Ви...

14. Ви зайшли на роботу до чоловіка/дружини. Його/її не виявилось на місці, і поки Ви чекали, Вам вдалося завоювати симпатії її колег. Вас здивувала негативна реакція чоловіка/дружини...

15. Вам здається, що чоловік/дружина періодично не на те витрачає гроші, купуючи непотрібні, на Ваш погляд, речі, але чоловік/дружина вважає, що вони необхідні в будинку. Ви...

16. Ви просите чоловіка/дружину допомогти дитині підготувати уроки, тому що самі гірше знайомі з цим предметом, а він/вона продовжує займатися своєю справою та відсилає дитину до Вас. Ви...

17. Останнім часом на роботі Ви багато спілкуєтесь із однією/одним колегою. Ви часто дзвоните один одному, згадуєте про неї/нього у розмовах. Чоловіку/дружині це явно неприємно. Ви...

18. Ви випадково зустрілися зі своїм/своєю старим приятелем/приятелькою і Вас вмовили зайти до нього додому. Ви пробули там цілий вечір і пізно повернулися додому. Чоловік/дружина турбувалась і висловила Вам своє невдоволення. Ви...

19. За кілька днів до зарплати знову виникла розмова про те, що грошей не вистачає. Чоловік/дружина вважає, що ви недостатньо робите для забезпечення сім'ї. Ви ...

20. Ви провели вечір із новими друзями, які подобаються чоловіку/дружині, але Вам не дуже симпатичні. На Вашу думку, з ними було нудно, але Ви намагалися цього не показувати. Дорогою додому чоловік/дружина несподівано висловив/висловила своє невдоволення тим, як Ви поводитися з друзями. Ви...

21. Чоловік/дружина збирається до своїх старих друзів у гості. Вам хотілося б піти з ним/нею, але він/вона не пропонує цього. Ви...

22. У Вас є улюблене захоплення, якому Ви приділяєте вільний час, чоловік/дружина не поділяє цього інтересу, навіть висловлює відкрите невдоволення. Ви...

23. Чоловік/дружина покарала дитину, але Вам здається, що провина не така серйозна, і Ви починаєте грати з дитиною. Чоловік/дружина незадоволений/незадоволена цим. Ви...

24. У гостях Вас познайомили із цікавим чоловіком/жінкою. Чоловік/дружина протягом усього вечора танцював/танцювала тільки з ним/нею, вони про щось жваво розмовляли. Вас це зачепило. Ви...

25. Ви збираєтеся провести неділю вдома, але виявляється, що чоловік/дружина обіцяла друзям відвідати їх. Вам не хочеться йти. Ви...

26. Ви розповіли другові про Ваші сімейні проблеми, чоловік/дружина дізналася про це і був/була дуже незадоволений/незадоволена, бо не варто розповідати всім і кожному про подібні речі. Ви...

27. Чоловік/дружина давно просив/просила Вас зробити щось по дому, Ви не встигли цього зробити і Він/Вона висловив/висловила Вам своє невдоволення, незважаючи на те, що знає, що Вам було ніколи. Ви...

28. Знайома Вашої сім'ї вже не вперше підвела Вас, і Ви вважаєте, що їй необхідно висловити своє незадоволення відкрито. Чоловік/дружина каже, що не варто надавати цьому великого значення. Ви...

29. У Вас поганий настрій, і Вам хочеться поговорити та поділитися своїми переживаннями та сумнівами, але чоловік/дружина не помічає Вашого стану та відповідає, що поговорити можна пізніше, а зараз – ніколи. Ви...

30. Знайома зателефонувала та попросила Вас передати чоловіку/дружині дещо. У Вас було багато справ, і Ви згадали про це лише пізно увечері. Чоловік/дружина різко сказав/сказала, що Ваша необов'язковість ставить його/її в незручне становище вже не вперше. Ви...

31. Увечері Ви збираєтеся разом дивитися телевізор, проте Ваші інтереси не співпадають – Вам хочеться дивитися передачі за різними програмами. Кожен із Вас наполягає на своєму. Ви...

32. Ви обговорюєте плани спільного відпочинку з друзями, і чоловік/дружина несподівано починає різко виступати проти будь-якої Вашої пропозиції. Ви...

Додаток Б

Твердження, які оцінюються респондентами під час виконання методики «Типовий сімейний стан» (за Е. Ейдемільлер, В. Юстіцкіс):

1. «Згадайте почуття, з яким ви відкриваєте двері будинку».
2. «Пригадайте почуття, з яким згадуєте домашні справи на роботі».
3. «Як ви себе відчуваєте у вихідні дні та вечорами?»
4. «Згадайте усе ваше сімейне життя і ваші відчуття, пов'язані з сім'єю».

Додаток В

Ключі методики «Задоволеність шлюбом»: 1в, 2в, 3а, 4в, 5в, 6в, 7а, 8а, 9в, 10в, 11в, 12а, 13в, 14в, 15а, 16в, 17а, 18в, 19в, 20в, 21в, 22а, 23а, 24в.

Твердження, які оцінюються респондентами під час виконання методики:

1. Коли люди живуть так близько, як це відбувається в сімейному житті, вони неминуче втрачають взаєморозуміння і гостроту сприйняття іншої людини:
а) вірно; б) не впевнений; в) невірно.

2. Ваші подружні відносини приносять вам: а) швидше занепокоєння і страждання; б) важко відповісти; в) швидше радість і задоволення.

3. Родичі та друзі оцінюють ваш шлюб: а) як удалий; б) щось середнє; в) як невдалий.

4. Якщо б ви могли, то: а) ви б багато що змінили в характері вашого чоловіка (вашої дружини); б) важко сказати; в) ви б не стали нічого змінювати.

5. Одна з проблем сучасного шлюбу в тому, що все приїдається, в тому числі і сексуальні відносини: а) вірно; б) важко сказати; в) невірно.

6. Коли ви порівнюєте вашу сімейне життя із сімейним життям ваших друзів і знайомих, вам здається: а) що ви найщасливіші інших; б) важко сказати; в) що ви щасливіші інших.

7. Життя без сім'ї, близької людини - занадто дорога ціна за повну самотність: а) вірно; б) важко сказати; в) невірно.

8. Ви вважаєте, що без вас життя вашого чоловіка (вашої дружини) була б неповноцінною: а) так, вважаю; б) важко сказати; в) ні, не вважаю.

9. Більшість людей в якійсь мірі обманюються у своїх очікуваннях щодо шлюбу: а) вірно; б) важко сказати; в) невірно.

10. Тільки безліч різних обставин заважає подумати вам про розлучення: а) вірно; б) важко сказати; в) невірно.

11. Якби повернувся час, коли ви одружувалися, то вашим чоловіком (вашою дружиною) міг би стати: а) хто завгодно, тільки не теперішній чоловік (дружина); б) важко сказати; в) можливо, що саме теперішній чоловік (дружина).

12. Ви пишаєтеся, що така людина, як ваш чоловік (ваша дружина), поруч з вами: а) вірно; б) важко сказати; в) невірно.

13. На жаль, недоліки вашого чоловіка (дружини) часто переважають його (її) гідності: а) вірно; б) важко сказати; в) невірно.

14. Основні перешкоди для щасливого подружнього життя криються: а) швидше за все в характері вашого чоловіка (вашої дружини); б) важко сказати; в) швидше у вас самих.

15. Почуття, з якими ви одружувалися: а) посилися; б) важко сказати; в) ослабли.

16. Шлюб притупляє творчі можливості людини, а) вірно; б) важко сказати; в) невірно.

17. Можна сказати, що ваш чоловік (ваша дружина) володіє такими перевагами, які компенсують його (її) недоліки: а) вірно; б) щось середнє; в) невірно.

18. На жаль, у вашому шлюбі не все гаразд з емоційною підтримкою один одного: а) вірно; б) важко сказати; в) невірно.

19. Вам здається, що ваш чоловік (ваша дружина) часто робить дурниці, говорить невлад, недоречно жартує: а) вірно; б) важко сказати; в) невірно.

20. Життя в сім'ї, як вам здається, не залежить від вашої волі: а) вірно; б) важко сказати; в) невірно.

21. Ваші сімейні відносини не внесли в життя того порядку і організованості, яких ви очікували: а) вірно; б) важко сказати; в) невірно.

22. Не подобається ті, хто вважає, що саме в сім'ї людина найменше може розраховувати на повагу: а) згоден; б) важко сказати; в) не згоден.

23. Як правило, перебувати біля вашого чоловіка (вашої дружини) доставляє вам задоволення: а) вірно; б) важко сказати; в) невірно.

24. По правді сказати, у вашій подружнього життя немає і не було жодного світлого моменту: а) вірно; б) важко сказати; в) невірно.